

vi människor

SVENSKA KVINNORS VÄNSTERFÖRBUNDS TIDNING

ÅRGÅNG 30

Nr 4/78 Kr. 7:—

**Pilängen • Norsborg • Tvätt-Inköp
Solsverige—Uransverige**

**OM BOENDE, ENERGI,
TEKNIK OCH SAMHÄLLSINFLYTANDE
LÄSBILAGA**

vi människor

Nr 4 1978 Ärg. 30

VI MÄNSKOR

Adolf Fredriks Kyrkogata 12,
Box 3120, 103 62 Sthlm

Tel: 08/20 37 56

Månd—fred kl 10—14

Redaktör
LOUISE WALDÉN

Redaktionskommitté
Eva Palmaer, Katja Waldén
Harriet Clayhills, Vivan Nyström,
Bodil Österlund, Gunilla Myrberg

Ansvarig utgivare
VALBORG SVENSSON

Layout **Bodil Österlund**
Annonser **Erik Winnå**

Utkommer med 6 nr per år
Prenumeration 40 kr helår
Postgiro 5 13 23—4

Red. ansvarar ej för insänt,
ej beställt material

Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB
Borås

Herrarna från Sverige

Herrarna från Italien

Herrarna från Sovjetunionen

Herrarna från Japan

från Polen

från Storbritannien

och Frankrike

från USA

från Finland

Herrarna från

Föbundsrepubliken Tyskland

Herrarna från Norge

Spanien

Algeriet. . .

— vad skulle jag då?

*Liknande kvinnodikter
och andra finns i*

... få dem
på fall
av Karin Lentz

Kan beställas från:

Bokafet, S:t Petri Kyrkogata 7,
222 21 Lund

Pris: 20:—

Vi är sent ute...

Det här numret är ungefär en månad försenat. Det var förra numret också. Och nästa nummer kommer att bli det. Orsakerna är många: vi har flyttat till nya lokaler, vi har haft personalombyten, varit sjuka m m. Vi hoppas ni har overseende — vi jobbar hårt på att komma i kapp. Och sätta igång med alla spännande nummer vi planerat till nästa år: om vad arbete är, om sexualitet, om alternativ miljö och alternativ energi — allt sett ur kvinnoperspektiv.

Vi kämpar på — hoppas ni följer med.

Hälsningar från oss på Vi människor!

innehåll i detta nummer:

Ledare	3
PILÄNGEN OCH NORSBORG — kvinnor i två förorter ...	5
ÄR KVINNOR FARLIGA? Inga-Lisa Sangregorio	11
ÄR SAMHÄLLSARBETE SAMHÄLLSFARLIGT? LW	12
DET FÖRLÄNGDA FÄNGELSET. Harri Miekkinlinna	14
KANARIEFÄGELN. Inga-Lisa Sangregorio	16
VI SOM SLUTLIGEN LÄMNADES... LW	17
GOD BOSTAD — VAD ÄR DET? Katja Waldén	20
FRAMTIDEN BESTÄMS NU. Inga-Lisa Sangregorio	24
MJUK ENERGI, FRED OCH SOCIALISM. Eva Thibaud ..	26
APROPOS VI MÄNSKORS FREDSDNUMMER	28
LÄSVÄRT	30
AKTUELLT	42
SKV-NYTT	44

SKEPPSKOLLEKTIV

Är du kvinna m. soc. grundsyn? Vill du arbeta praktiskt, studera och finansiera ett projekt kollektivt?

Vill du möta annan kultur/natur? Vi är 7 kv., 9 män (27—48 år), 3 barn som äger ett skepp tillsammans. (Se DN:s artikel i "På sta'n" 26/8—1/9 1978).

Är du intresserad? Svar till "Långfärdsseglare under flera år". Denna tidnings kontor.

Vi har rätt till kunskap

SKV är en fredsorganisation samtidigt som den är en kamporganisation för jämställdhet mellan man och kvinna. Inför hotet om första världskriget, 1914, och innan kvinnorna i Sverige fått rösträtt bildades SKV. Freden och jämställdheten var huvudproblem från början. Vi är alltså inte en fredsorganisation d ä r f ö r att vi är en kvinnoorganisation. Den eviga frågan 'varför skall kvinnoorganisationen' speciellt ägna sig åt fredsfrågan angår oss strängt taget inte. Men alla de som vill kämpa för freden och jämställdheten hör hemma hos oss. Sedan är det naturligtvis riktigt som Harriet Clayhills och Ulla Torpe framhåller i vi människors fredsnummer (2/78) att en fördjupad analys av jämställdheten rimligtvis för till socialism och fredsfrågans slutliga lösning.

I sommar och i höst har i Sverige pågått en fredsdebatt i pressen. Man kunde också säga en krigsdebatt, för till stor del gäller debatten kritik av krigsmaktens ineffektivitet. Mera sällan ställer man frågan om total avrustning respektive börjande nedrustning. Detta har dock krävts i otaliga resolutioner under årtionden, senast här hemma på Folkrikisdagen i vintras, då man krävde 5 procent årlig minskning av militärutgifterna i Sverige.

Neutronbomben satte oss alla i rörelse, men när Carter tills vidare la den på is lugnade sig opinionen. Det har den ingen anledning till, bomben är i realiteten redan utexperimenterad och man är i full gång med att tillverka uppställningsanordningar i Västtyskland.

FNs stora extra session för nedrustning i juni — enligt Kurt Waldheim den viktigaste i nedrustningsförhandlingarnas långa historia i FN — har det inte talats mycket om i svenska massmedia. Den pågick i mer än en månad, 126 stater deltog. Några bindande beslut fattades inte, hur skulle det vara möjligt? Aldrig tidigare har dock nedrustningen diskuterats så utförligt och i så stor skala. Avskyn och rädslan för kärnvapen ekar genom hela slutdokumentet.

Thorbjörn Fälldin tog också eftertryckligt avstånd från neutronvapnet i sitt tal, men var tog sedan indignationen vägen? Inte spåras den i slutdeklarationen. Men även de s.k. konventionella vapnen som svarar för 80 procent av rustningskostnaderna ägnades stor uppmärksamhet.

Det nordiska förslaget om en djupgående studie om sambandet mellan nedrustning och utveckling godtogs dock. Samtidigt med extrasessionen sammanträdde Nato och beslöt bl a att öka rustningskostnaderna med tre procent per år vilket väl får betraktas som ett försök att förstöra intrycket av extrasessionens arbete för nedrustning.

I § 101 av slutdeklarationen sägs att största möjliga publicitet skall ges åt slutdeklarationen som också innehåller ett handlingsprogram.

Vad har gjorts i Sverige? På UD svarar man att någon översättning av slutdokumentet inte finns, någon spridning tycks följaktligen inte vara överhängande. Vad gör TV, vad gör radio, vad gör pressen? Extrasessionen var förvisso ingen hundra procentig seger för fredskrafterna, men vi har rätt att kräva en ordentlig dokumentation och redogörelse för vad som hänt — på svenska t.o.m.

SKV har krävt att en procent av Sveriges rustningskostnader, 145 miljarder/år, skall användas till fredsarbete. UD kunde få en procent av dessa pengar, d v s 1,4 miljoner för att möjliggöra tryckning och spridning av FN:s nedrustningsmaterial.

Vi har rätt att få v e t a vad som händer på detta livsavgörande område. Vi behöver kunskap och material för att kunna arbeta för freden. Från officiellt håll framhålls ideligen att man vill ha hjälp från de icke statliga organisationerna, från folkdjupen bevars. Giv oss medel och möjlighet.

E.P.

"Norsborg är en tjej på 23"

"Förorter är inte bara trafikseparerade. De är könsseparerade också. Det är precis som i olika delar av det svenska samhällslivet, bara så tydligt och naket här: kvinnor är sådana som har barn. Män är sådana som har jobb.

Norsborg ser ut som ett kvinnoland. Det är stort som Halmstad, ett enkönat Halmstad. Tänk att gå på promenad i Halmstad och bara möta unga mammor. Inte en enda gammal dam med virkade vantar, inte en enda fyrtiofemåring med högt hårfäste, knappt en jäktad trettioåring, för också han är lite för gammal.

Tänk om du bara, oupphörligt, träffade en tjugotreårig kvinna tätt följd av en femåring med napp".

Så står det i boken "Kvinnoliv — Förortsliv". Den kom

ut just när vi förberedde en artikel om en annan förort, Pilängen utanför Landskrona.

Det finns många paralleller mellan Norsborg och Pilängen. De har 6–7 000 invånare, medelåldern är låg, barnen och invandrarna många. Det är kvinnoland och barnland. Lyhörda 3-rumslägenheter i mer eller mindre höga hus är den vanligaste lägenhetstypen. Miljön är ouppvuxen, lekplatserna få, flyttningarna många.

Pilängen och Norsborg skiljer sig inte mycket från de flesta svenska förorter som snabbproducerades i 60-talets bostadsbrist och strukturalisering.

Många bor där men få lever där — männen är på arbetet, de som kan flyr till fritidshus och släktingar på helgerna, de

som har råd flyttar därifrån.

Det finns många likheter mellan Norsborg och Pilängen men också skillnader. Viktiga skillnader.

"Kvinnoliv — förortsliv"

(skriven av Margareta Schwartz och Suzanne Sjöqvist, foton Lars Nyberg, Gidlunds förlag) skildrar ett Norsborg som stämmer väl med den bild vi har av livet i de nya förorterna. Huvudpersonen presenteras så här:

"Gun-Britt är en ensamstående, heltidsarbetande, lågavlönad fyrbarnsmamma i en databyggd förortsstad, 20 tunnelbanestationer från Stockholms City, i slutstationen Norsborg".

Trots att datorn byggde husen tätt och sjuvåningshusen rymmer många lägenheter där väggarna är så tunna att man deltar i grannens vardagsliv är isolering och ensamhet nyckelord. De stora vakthundarna och de dubbla låsen är vanliga i Norsborg. Rädslan är stor och störst är rädslan för andra människor. De båda journalisterna har sökt upp Gun-Britts grannar i huset, dem hon själv inte känner. Där finns förtidspensionärer, arbetslösa, invandrare, ungdomar. Men den vanligaste invånaren i Norsborg är den ensamma mamman:

"Den nya förorten är rik på ensamma mammor. De är fattiga. De flyttas dit när de blir ensamma eller också blir de ensamma där. Där får de en enda funktion, att vara mamma. Det är ett tungt liv, och svårt att ändra på för villkoren är stenhårda. Jobb, det betyder ett evigt tunnelbaneåkande, att lämna barn innan det ljusnar och att hämta dem sedan det blivit mörkt. Jobb förutsätter att någon tar hand om barnen. Men vem gör det när kön till daghem är 6 000 barn lång och de svarta dagmammorna kostar 1 500 i månaden. Det blir inte tal om att jobba. Bli hemma, säger so-

cialen, så tar vi hand om er allihop, kvinnor och barn. Så enkelt är det att klä av en kvinna alla hennes livsroller tills hon bara har en kvar: mammarollen”.

Men det finns naturligtvis också de som trivs i Norsborg, som vill bo kvar, bekvämt, modernt, nära naturen. Som protesterar mot den bild boken ger av den plats där de bor.

Det finns alltid människor som likt tåliga växter slår rot och gör det bästa av de livsbetingelser som finns. Men de kan inte vara måttstocken. Frågan måste vara: vad ger miljön för chans till de mindre tåliga, de mindre starka?

De materiella behoven är tillgodosedda i Norsborg. Det datorn inte räknade ut har affärsmännen tagit hand om. Men vilken dator och vilken affärsman kalkylerar med behov som gemenskap?

”Gun-Britt ser hur det är, inte hur det kunde vara. Visst vet jag hur andra har det, invänder hon, ’jag vet att många har det sämre än jag’. Så säger hon, hjärntvättad av Sverige, när hon egentligen borde bli arg över att så många har det bättre än hon.”

Varför blir inte Gun-Britt arg?

Varför protesterar inte hon och hennes grannar? Författarna menar att isoleringen är inbyggd i miljön, trots att husbyggarna avdelat ”särskilda utrymmen för knytning av förtroliga band”.

”Varför skulle en gemensam mantalsskrivningsadress vara en särskild grogrund för innerlig vänskap?”

Alldeles uppenbart är det inte det. Men det kan vara en grogrund för gemensam kamp. Därför är det viktigt att tala om Pilängen. Kanske är Norsborg typiskt. I vilket fall är Pilängen rätt unikt. Hur skulle Gun-Britt ha det om hon bott i Pilängen?

Pilängen:

”Man måste vara många för att kämpa”

Om ensamhet och isolering är nyckelord i Norsborg är gemenskap och kamp nyckelord i Pilängen. Där ordnar man gårdsfester och studiecirklar, man har tvingat fram leksskola och aktivitetslägenheter, anslagstavlor och telefonkiosker.

Fast för några år sedan var det inte alls så. Då kände man inte varandra, då gick kvinnorna i Pilängen som Gun-Britt i Norsborg.

Vad är skillnaden?

Skillnaden heter bl a Lene och Ingegerd.

I Pilängen pågår sedan fyra år ett ”samlingsarbete”, som så sakteliga börjar ge resultat. Men resultatet har kanske inte blivit vad kommunen tänkt sig. Istället för att bli snälla och fogliga medborgare har invånarna blivit aktiva och börjat ställa krav...

Det började 1973 med att en grupp praktikanter från Socialhögskolan i Lund kartlade Pilängen. Människorna hade blivit passiva och orkade inte själva ta itu med sina problem. Istället krävde de att myndigheterna och ”samhället” skulle ordna upp situationen samtidigt som de

hade en mycket negativ inställning till myndigheterna. I området fanns många problem, inom familjen, på arbetet, spritmissbruk, vandalisering av husen, stor omflyttning. Socialarbetarna fungerade bara som ”hjälpgummor” utan chans att påverka samhället runtomkring. Studenterna ifrågasatte det konventionella sociala arbetet och skissade på nya idéer. Sociala centralnämndens ordförande, Evert Persson (s), i Landskrona blev intresserad. Han lyckades få kommunen att satsa på en försöksverksamhet. Målet skulle vara att ”få befolkningen engagerad och i stånd att själv uttala behov och önskemål”. Två samlingsarbetare — Sveriges första — anställdes, Lene Rosenkvist och Ingegerd Ivarsson. De underställdes en ”ledningsgrupp” som bestod av 24 representanter för myndigheter och föreningar — socialvård, polis, bibliotek, bostadsföretaget Landskronahem m fl. Varken Lene eller Ingegerd var socialarbetare i vanlig mening och det anser de själva vara ett plus: de hade

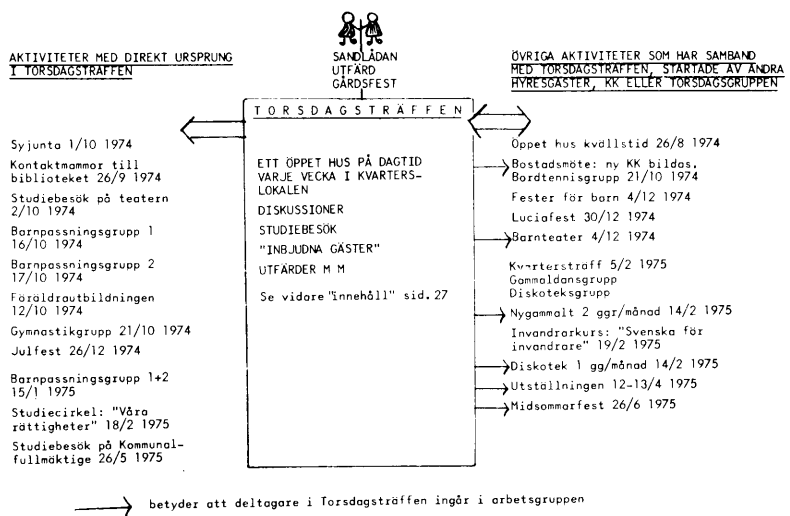

Lene Rosenkvist och Ingegerd Ivarsson, samhällsarbetarna i Pilängen. Foto: Olle Myrberg.

ingen gammal yrkesroll som de måste klä av. Ingegerd var fritidsledare och Lene från början lärare, men hade också arbetat med socialt utslagna, bl a i Köpenhamn.

Sommaren 1974 startade de. En lägenhet i området blev kontor och samlingsplats. För att få kontakt med folk satte de sig vid sandlådan och via barnen lärde de känna mamorna. Kvinnor och barn "bor mest" och det blev mamorna som blev projektets stöttepelare och kärntruppen i de många aktiviteter som skulle komma.

— Från början fanns där en sund skepticism, säger Ingegerd. Praktiken måste visa vem och vad vi jobbade för, att vi inte var någon sorts polis eller ville bygga upp ett kontrollsystem åt myndigheterna. Först ordnade vi tillsammans med invånarna en utfärd och sen en gårdsfest. Så inbjöd vi alla som ville att komma och se bilder från gårdsfesten. Det blev upptakten till "torsdagsträffarna". Varje torsdag är det öppet hus i våra lokaler. Det har blivit en naturlig träffpunkt för många hemmagående, framför allt kvinnor med barn. Ur torsdagsträffarna har många idéer och aktioner

Tablå över torsdagsträffarnas aktiviteter under första året. Ur rapporten "Vad händer i Pilängen?"

föfts. Vi tog initiativet till den första utfärden men allt det andra är invånarnas eget verk. Vi har bara varit till praktisk hjälp, skött vissa kontakter tex.

Pilängsborna har organiserat utflykter och gemensamma fester, teaterbesök och studiecirklar, barnpassning och utställningar, gjort flygblad och kvarterstidningen "Silverblomman". Men man har också genomfört en rad utåtriktade aktioner. Listan är vid det här laget rätt lång:

- vintern 74-75: Namninsamlingsaktion för att Pilängsprojektet skulle fortsätta och samhällsarbetarnas anställning förlängas. Ursprungligen skulle projektet bara vara 1 år. 500 skrev under listorna och man lyckades få

projektet förlängt ett halvår. Sedan dess har man fått kämpa sig till ett halvår i taget och nu är projektet åter i fara. Nyckelpersoner i den politiska striden kring Pilängsprojektet har varit Evert Persson (s), sociala centralnämndens ordförande, som hela tiden stött projektet, Bengt Öhrvik (s), kommunalråd som intagit en vacklande hållning och Albert Lindkvist (s) med den dubbla positionen av kommunfullmäktiges ordförande och direktör i Landskronahem, det kommunala bostadsföretag som äger husen i Pilängen. Han har dribblat frågan mellan sina två roller och på så sätt förhalat olika beslut.

- april 75 "torsdagsgruppen" skriver på eget bevåg remiss-

Fakta om Pilängen:

- ca 6 000 människor bor i det nybyggda området
- en tredjedel av dessa är under 15 år
- 83 % är under 45 år
- 695 barn i åldern 7-12 år
- skolan rymmer 530 elever
- var fjärde invånare är invandrare
- tillgången på daghemsplatser är mindre än i övriga Landskrona
- kvinnornas andel av arbetslösheten är 78 %
- 50 % av kvinnorna är hemma på dagtid
- 50 % av alla hushåll berörs av flyttning under ett år

Torsdagsträff: barn, kaffe, papper, diskussioner...

svar på kommunens förslag till förskoleplanering. Pilängen hör till de barnrikaste områdena men har ovanligt dåligt med barntillsynen. Resultatet blir i sinom tid en lekskola.

● våren 76. Pilängsborna kräver att få fyra aktivitetslägenheter för att ha träffpunkter i området. Det blir upptakten till en lång kamp. Trots att kommunfullmäktige anslagit pengar i budgeten hände ingenting. Pilängsborna demonstrerade med barnen hos Albert Lindkvist, gav ut egen information om händelserna i skriften "Missbrukade människor luras till isolering" uppvaktade Camilla Odhnoff och till slut, när tålamodet tröt, JO-anmälde man kommunen. I augusti 1977 får man igenom sina krav, men först våren 1978 får man tillgång till lägenheterna.

● hösten 77 startar man en kampanj mot Landskronahems besprutning med växtgift av buskarna bakom huset. Det blev en hård match där en nybildad miljögrupp tom måste polisanmäla Landskronahem.

Men aktionerna har också lett till konflikter, bla med

hyresgästföreningens styrelse och ombudsmän som inte gillade Pilängskvinnornas metoder.

— Jag har blivit medveten om hur samhället fungerar, säger Anette Sörensen, fyrbarnsmamma. Att man är väldigt liten och att man måste vara många tillsammans för att kämpa. Utan samhällsarbetarna hade vi aldrig kommit så här långt. Det är bra att de är så neutrala. De kollar oss aldrig, de är inte som de flesta myndighetspersoner.

— Jag har lärt mig att inte lita på myndigheter, säger Lil Vinberg, som ledde miljöaktionen. Förut trodde jag tex att giftbesprutning inte var farligt för det fanns väl nån som såg till sånt. Men vårt exempel och miljökampen runt om — vi bor ju nära Tecmatorp — har lärt mig hur det är. Jag trodde också hyresgästföreningen arbetade för oss. Nu vet jag hur det förhåller sig och jag har förstått att det är politik vi sysslar med. Men det är jobbigt att bli medveten. Och det går inte att låta känslorna ta överhanden.

Lil har själv suttit i hyresgästföreningen och i kontaktkommittén.

Och Ulla Nilsson, som har två barn, säger: Nu har äntligen barnen fått en fast punkt. Och jag har fått kraft att börja läsa.

Trots allt vill ingen av de här kvinnorna flytta.

— Nej, vi har fått en sån sammanhållning här, men om projektet läggs ner så undrar jag om vi orkar fortsätta. För det tar lång tid innan vi orkar jobba vidare själva, så länge det är så här stor omflyttning i området. Men samtidigt kom dråpslaget mot alla — Pilängsprojektet ska utvärderas före årets slut, tvärt emot vad man tidigare planerat. Dessutom består utvärderingsgruppen enbart av politiker och tjänstemän, alla män. Ingen från området eller någon av samhällsarbetarna är med. Föräldrar och personal har därför protesterat och det har också sociala centralnämnden och SKTF, som är samhällsarbetarnas fackliga organisation. Man kräver att ingen utvärdering görs före mars 79, att den ska göras av en vetenskaplig institution och att projektet också i fortsättningen ska handläggas av sociala centralnämnden, vilket kommunstyrelsen vill ändra på.

Barnen — parkerade eller aktiverade?

"Det måste göras NU! För våra barn växer upp i denna kontaktlösa miljö och blir förstörda. Situationen blir värre och värre".

Så skriver några Pilängsbor i skriften "Missbrukande människor luras till isolering" där man sammanfattar sin kamp för bl a de fyra aktivitetslägenheterna.

I Norsborg gör Svenska Bostäder också något för barnen. Även om man inte satsat på daghem har man dock inköpt en större kvantitet olikfärgade plastkuler som placerats i en lokal i Norsborgs servicehus. Där kan man parkera sina barn för 3 kr per period. "Betalning erlägges efter p-tidens utgång mot kvitto vid utlämningsdisken".

Barnen är många i de nya förorterna men platsen för dem liten. Både stjärtrummet och hjärterummet.

Materialet om Pilängen har samlats och skrivits av Gunilla Myrberg, Inga-Lisa Sangregorio och Louise Waldén. Fotografier från Norsborg: Lars Nyberg. Fotografier från Pilängen: studio anders hilding, amatörfoton, Olle Myrberg.

Vill ni veta mer om Pilängsprojektet, skriv till Samhällsarbetarna, Pilängsprojektet, Silvergården 4 A, 261 43 Landskrona.

I Pilängen har många aktioner handlat just om barnen. Ett av "torsdagsgruppens" första initiativ var att ordna barn tillsyn och lektimmar, som man turades om att passa. Idag har man öppet hus varje eftermiddag i två av de fyra aktivitetslägenheter man lyckats få fram. Det spontana remissvaret på kommunens förskoleplan har resulterat i en ny lekstuga. När man krävde att det skulle finnas aktiviteter för barnen under sommaren svarade kommunen att det var så få barn hemma så att det inte var någon idé att satsa pengar på det. Då gick invånarna ut och tog reda på verkligheten: 2/3 av barnen var hemma under hela juli och augusti, 200 barn vistades utomhus på dagen. Man kunde lägga fakta bakom sina krav på förbättringar. Till sammans med barnen har man också ordnat utflykter, badresor, teaterbesök. Men mammorna (och några pappor) har inte varit ensamma om att skapa opinion.

Barnen har varit med på uppvaktningar hos kommunen, på demonstrationer, som medarbetare i kvarterstidningen Silverblomman. Så här skriver Tommy, 12 år:

Till fullmäktige

Jag tycker Ni bestämmer för mycket. Ni kan dela med er, lite i alla fall. Det är många ungdomar som behöver dessa lägenheterna! För att dom sitter i trapporna eller i källaren och sniffar för att dom ingenting har att göra! Så ca 500 personer vill nog ha dessa lägenheterna så vi tycker ni kunde dela med er. Ni gubbar som bara sitter i en stol och tänker på er själva!

ADJÖ!

KVINNOLIV—FÖRORTSLIV
är utgiven av Gidlunds förlag.
Den finns i bokhandeln och
kostar ca 50 kronor.

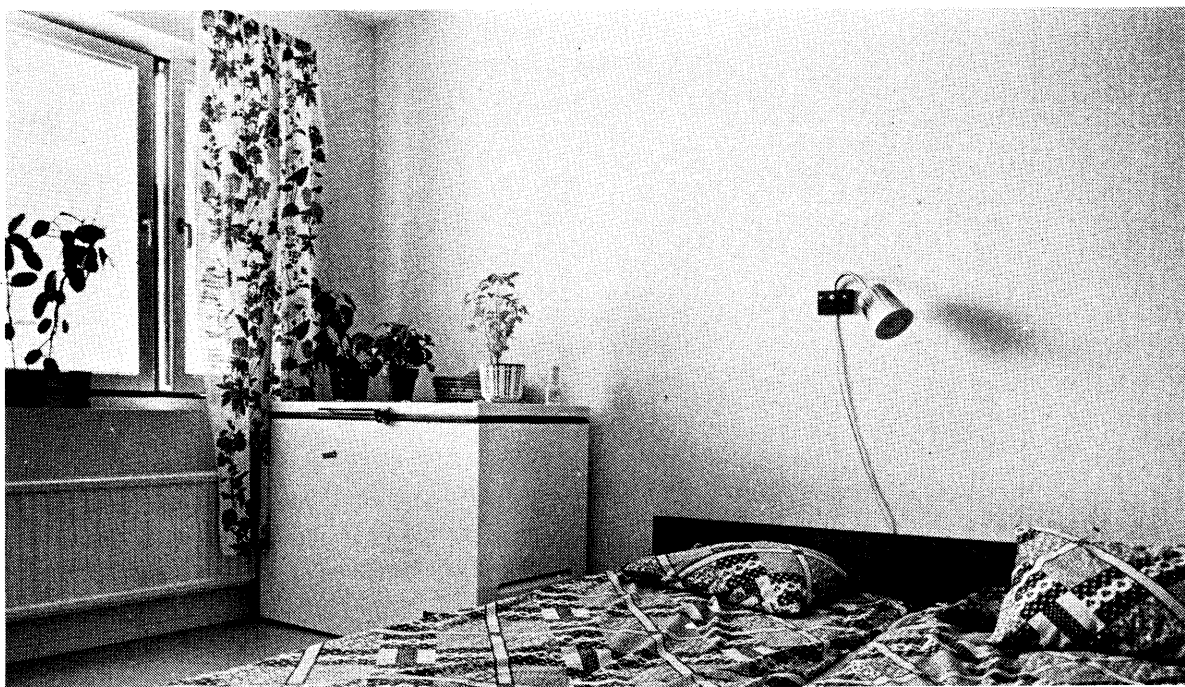
Invandrarna — främlingskap eller möte?

Det bor många invandrare i de nya förorterna. Misstron och motsättningarna mellan dem och svenskarna förstärks i lågkonjunktur och arbetslöshet. Sara är zigenerska i Norsborg. Hon förbryter sig ständigt fast hon inte vet om det. Som t ex när hon tar den vita tvättkorgen från lägenheten och kör sin tvätt hem i den vita trådkorg som hör till tvättstugan. "Det är då hon gör sig skyldig till förortsbrott och folket i förorten kan inte riktigt förklara det men de tar illa upp. Hur skulle

det se ut om alla gjorde så?"

Oftast går man vägen att ringa till socialbyrån och be dem ingripa eller förklara. I Pilängen ledde missförstånd i tvättstugan till att man ordnade en invandrarträff där man lärde känna varandra. Träffen ledde också till en cirkel med svenska för invandrare. Och just bland invandrarkvinnorna är glädjen stor för att de och deras barn fått kontakt med svenskarna — samtidigt som svenskarna förlorat många fördomar.

Beslutsfattarna — långt borta eller nära?

Det är långt till myndigheterna, till dem som fattar beslut över den miljö där man bor men som själva bor och arbetar någon helt annanstans. Långt nog i Pilängen och ännu längre i Norsborg. "Gun-Britt går omkring i lägenheten. Medan hon röker en ny cigarett införs MBL, medbestämmandelagen. Och samtidigt med att hon och Rune bar in den nya frysboxen i sovrummet där den skall stå i hörnet bredvid deras sängar planläggs det nya svenska sparsamhället inne i kanslihuset".

Det kan vara långt nog att komma till kommunalhuset i Landskrona när bussarna bara tar en barnvagn i taget... Så därför har mammorna tvingat kommunens representanter ut till sig, där de fått sitta i gräset eftersom de efterlysta parksofforna fortfarande inte kommit. För kungubbar har ju inte barn att släpa på, så de har julättare att flytta på sig. Och så har de ju ofta bil... Mammorna i Pilängen har lärt sig tala till myndigheterna. De skriver remissvar, lämnar sina barn hos kommunfullmäktige, åker in på sammanträden. Och när man börjar kalla kommunfullmäktiges ordförande Arvid och Sociala centralnämndens Evert så är det lättare att fatta att strukturer är befolkade av människor och att beslut fattas av personer. Och att protester inte behöver vara skrivna som statliga utredningar...

Landskrona den 10/1 75

Remissvar.

Till Sociala Centralnämnden

Landskrona

Med undteckning av utbyggnadsplanen för barnstugor i Landskrona. (KLP 1975-79) finns inget förslag till utbyggnad i Pilängsområdet. Det föddis i Pilängens radet mellan 100 till 150 barn/år. Vi fördrar att våra barn skall få gå i förskola (deltidsgrupp) inom vårt bostadsområde. Vi acceptera icke att våra barn skall transporteras till andra ställen i stan.

Vi lämnar här några förslag till olika alternativ. 1. Tomma lägenheter släpps i hyra. 2. Flyttbara toracker.

Detta under lätta kontakten mellan föräldrar och institutioner. Även om vi inte är utsedda som remissinstans så är det vi och våra barn det gäller. Därför anser vi oss vara den mest kvalificerade remissinstans.

Upprörda Silverrågs föräldrar

Är kvinnor farliga?

Vi blev så glada när vi fick höra om kvinnorna i Pilängen. Efter alla nedslående rapporter om hur människorna — de flesta kvinnor — har det i de nya förorterna kom äntligen ett exempel på sammanhållning, gemenskap, kamp. Vi visste att de fått kämpa hårt för varje förändring — men de har lyckats driva igenom det ena efter det andra. Trots att det funnits hårt motstånd inom kommunen, Landskronahem, hyresgästföreningen. Vi tyckte kvinnorna i Pilängen var ett exempel och ett föredöme. Idag har motståndet hårdnat. Just nu pågår en häftig strid kring Pilängen. Men om motståndet är hårt är också stödet starkt och stödet finns också mitt bland motståndarna. T. ex. hos sociala centralnämnden. . . Inga-Lisa Sangregorio gjorde de här reflektionerna när hon fick höra om Pilängs-kampen på SKV:s boendeseminarium i Svalöv:

De flesta kvinnorna i Pilängen har ingen yrkesutbildning och inget jobb. De har fött barn tidigt och är nu bundna av barntillsyn och av en traditionell arbetsfördelning i hemmet: maten ska stå på bordet när mannen kommer hem. Från början försvarade de flesta av dem denna rollfördelning och var ointresserade av daghem, av att söka eget jobb osv.

Men när kvinnorna kom samman förändrades de snabbt. De blev medvetna om att det finns ett samhälle utanför hemmet. "Man behöver kunna känna sig nyttig utanför familjen också", säger en av dem. De började intressera sig för sitt bostadsområde, och de började ställa krav. De började kort sagt bli oberoende.

Reaktionerna lät inte vänta på sig, och de kom från flera håll. Från politikerna, från de etablerade organisationerna och från de egna männen. Det hände att karlarna förbjöd kvinnorna att gå på kurser och möten ("Du har det ju så bra här hemma") eller att de anklagade dem för

att ha blivit kommunister.

Männen började delta i verksamheten, även om deras funktion från början var tveklagt. Var de där för att de var intresserade eller som övervakare? Men det finns också män som har insett att de egentligen sitter i samma båt som kvinnorna, i ett samhälle där även männens ställning i arbetslivet är allt mer hotad.

Pilängsprojektet kan lära oss flera saker. En är den egentligen självklara att kvinnors kamp i stor utsträckning måste föras i bostadsområdena, och att kampen i bostadsområdena i särskilt hög grad är kvinnornas kamp. Det är i bostadsområdena som kvinnorna finns, och de hemarbetande kvinnorna har viktiga förutsättningar för att kunna föra en framgångsrik kamp: de har mer tid än männen, och de har *kunskaper* om områdenas brister och möjligheter.

Men så länge var och en sitter isolerad i sin lilla bur kan kampen aldrig börja. Det krävs gemensamma lokaler, och det krävs att man organi-

serar sig. Samhällsarbetarnas uppgift kan aldrig vara att "leda" kampen: den måste utgå från människorna själva och deras erfarenheter och behov. Men samhällsarbetarna kan verka som en katalysator eller en tändande gnista.

Förhållandet till de etablerade organisationerna är ett känsligt kapitel, i Pilängen som på andra håll. Man skulle önska att de organisationer som i dag är "etablerade" inte så fullkomligt hade glömt sina egna kampår. Kan det vara så svårt att förstå att när en grupp förtryckta människor äntligen börjar resa sig och kämpa tillsammans så måste de få göra det *på sina egna villkor*? Att tillsammans skaffa en lokal och ordna barnverksamhet är *inte* samma sak som att låta Unga Örnar göra det. Det förefaller mer sannolikt att människor så småningom inser att det också är nödvändigt att gå samman i större grupper och kämpa inte bara på det lokala planet utan också på riksplanet om de får tid på sig att själva upptäcka detta än om de på ett alltför tidigt stadium tvingas in i organisationsformer som de inte själva har valt och som inte passar dem.

Något är under alla förhållanden farligt med Pilängsprojektet, det är tydligt. Brita Åkerman — som i "Familjen som växte ur sitt hem" skildrat kvinnors boendesituation på trettiotalet — sammanfattade det så här på SKV Lunds seminarium i Svalöv:

- Kvinnor är farliga
  - Självtyckande människor är farliga
  - Arbete utanför de etablerade organisationerna är farligt
  - Nya grepp inom skola och socialvård är farliga
  - Skymtar av vänsterradikalism är farligt.
- Tillsammans blir allt detta mycket farligt.

Inga-Lisa Sangregorio

Är samhällsarbete samhällsfarligt?

Lene och Ingegerd, samhällsarbetarna i Pilängen, har spelat en viktig roll i pilängsbarnas kamp. Det är bl a för en fortsättning av deras anställningar man nu slåss. Men vad är då "samhällsarbete"? I en nyutkommen bok, "Samförstånd eller konflikt," redogörs för några av de samhällsprojekt som pågår i Sverige. Mycket av det som sägs i boken är giltigt också för andra konflikter mellan "gräsrötter" och beslutsfattare.

"Oftast är det den sociala verklighet som samhällsarbetarna möter som utgör det främsta hindret för mobilisering och social förändring. Det visar sig att de människor som har störst anledning att resa krav på förändringar är de som är mest passiva. Hur kommer det sig? Varför reser inte de som har sämst ställt krav som hörs? Varför är man så tyst? Orsakerna till detta är många. Grundläggande är dock koncentrationen av ägande och kapital vilket medfört en allt snabbare omflyttning av arbetskraft inom landet...

Idag ökar uppbrotten och rotlösheten i samhället, vilket gör människorna mer sårbara och mottagliga för kommersiell exploatering. Betecknande för 'utvecklingen' idag är den ökande klyftan mellan över- och undersysselsatta. Eller, för att tala klarspråk, det är ett allt större antal människor som helt ställs utanför arbetsmarknaden och som därigenom blir bidragsmottagare på livstid, och de som förvärvsarbetar pressas å sin sida allt hårdare. Segregationen mellan barnen, de 'högproduktiva' och de äldre ökar. Passiviteten är begriplig då den i det närmaste blivit ett rationellt beteende utifrån en livssituation som alltfler människor befinner sig i idag".

Så står det i en nyutkommen bok, "Samförstånd eller konflikt? Om samhällsarbete inom socialvården" (Libers förlag). Huvudförfattare är Stefan Wahlberg, Karl-Erik Lundgren och Hans Mattson. Boken är resultatet av en utredning gjord på uppdrag av Socialstyrelsen.

Förr var gemenskap och kamp vanliga i bostadsområdena. Idag är det typiska passivitet och likgiltighet. Vad beror det på?

Omflyttningarna, arbetslösheten, rotlösheten i miljön är några viktiga orsaker. Människor saknar kunskap om varandra och om den fysiska miljön. Maktlöshetskänslan förstärks genom den koncentration och centralisering som det svenska samhället genomgått de senaste årtiondena. Från 1968 till 1975 har kommunernas antal minskat från 868 till 278. Antalet politiska förtroendeuppdrag minskade under samma tid från 105 000 till 41 962. Det förefaller som om "allt färre bestämmer i de stora avgörande frågorna medan alltfler får inflytande över de mindre betydelsefulla frågorna."

Det är mot den bakgrunden samhällsarbetet växt fram. I stället för att hjälpa "uppifrån" som den traditionella socialhjälpens ska samhällsarbetaren aktivera människor-

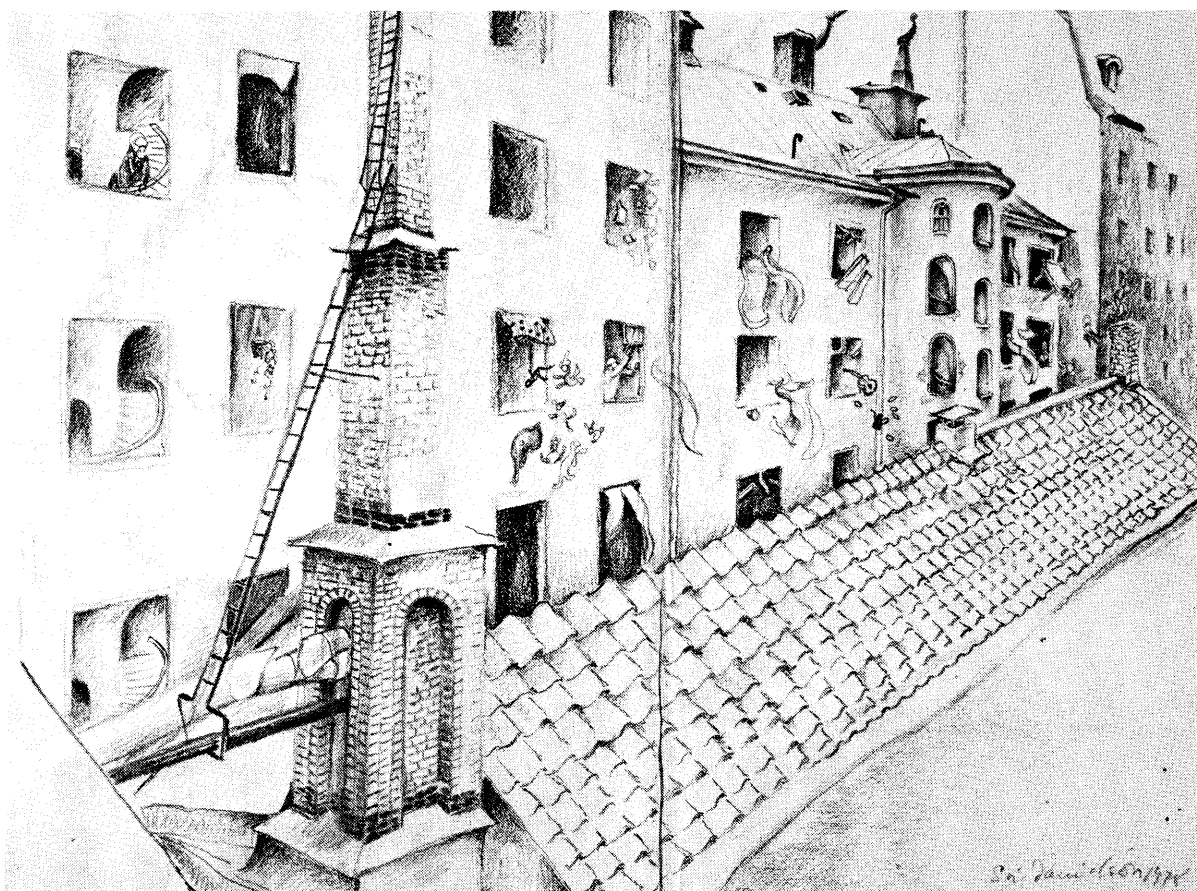
na att själva ta itu med sina problem, att förändra "nedifrån". Försöken med samhällsarbete har ökat de senaste åren. 1971 redovisades 7 försök, 1976 114 försök, mest i storstäderna. Göteborg toppar listan med 16, därefter kommer Stockholm med 13. 3/4 av försöken pågår i förorter byggda på 1960-70-talet, den resterande 1/4 antingen i saneringsområden från sekelskiftet eller i förorter från 40-50-tal.

Samhällsarbetaren har en besvärlig mellanställning.

Han är "varken fågel eller fisk. Dels är han en myndighetsrepresentant, dels förväntas han stödja de berörda grupperna." Aktiveringen av befolkningen får inte gå "emot politiskt fattade beslut" samtidigt som han ska hjälpa människor att formulera sina verkliga behov — som ibland kan hamna i konflikt med "politiskt fattade beslut". Kritiken mot samhällsarbetet kommer från flera håll: det har kritiserats för att innebära en social nedrustning, ökning av den sociala kontrollen, ett sätt att passivisera genom trivsel och skapa illusioner om det sociala arbetets möjligheter.

"Denna kritik bygger dock på en mängd antaganden och förutsättningar vilka mer verkar att utgå från en övergripande teori om samhället än utifrån studier av hur det ser ut i verkligheten och hur samhällsarbetet utvecklats i praktiken", menar författarna. "Samhällsarbetets främsta värde kan i bästa fall vara ett led i en demokratiseringsprocess, genom vilken maktlösa grupper kan få mer inflytande över sin situation. Samtidigt kan kunskaper erhållas om hur de demokratiska processerna faktiskt fungerar och hur de sociala förändringsprocesserna nedifrån kan gå till." Men kritiken kommer också från de etablerade folk-

"Samhällsarbete" — kan det också betyda det arbete människor lägger ned på att påverka sin närmiljö och göra sina verkliga behov hörda? Hur upplever man då talet om demokrati och medinflytande när man möts med batonger eller indragna anslag? Teckning av Stig Danielsson från rivningen av Mullvaden.

rörelserna och organisationerna som menar att kraven ska kanaliseras via dem. Författarna håller med om att "socialvårdens samhällsarbete endast kan och bör komplettera folkrörelserna och frivilliga organisationsarbete. Att mobilisera och organisera maktlösa grupper måste i första hand vara en uppgift för facket, folkrörelserna samt andra intresseorganisationer". Problemet idag, menar man, är att "rörelserna i allt högre grad blivit bärare av maktens ansvar, där den lokala styrkan och det ideella engagemanget urholkats till förmån för växande byråkrati och centralisering. Utvecklingen tycks därigenom ha begränsat utrymmet för folkligt direktinflytande och för aktioner 'nerifrån'... Vad folkrörel-

serna behöver tycks vara ett bättre stöd från folket".

Det är intressant att notera att representanter för LO och TCO i bokens förord starkt tar avstånd från "rapportens grundhållning vad gäller beskrivning och diskussion av samhällsutvecklingen i Sverige samt folkrörelsernas utveckling och arbete".

Pilängsprojektet, som föres presenteras i boken, är inte ensamt om att ha hamnat i konflikt med samhällets etablerade organisationer. Det gäller de flesta av de samhällsprojekt som presenteras i boken. Det är samma konflikt som man känner igen från almarna, Mullvaden, Kungstorg, byalagen. Konflikten mellan "gräsrotsperspektivet" och "uppifrånperspektivet". Vem ska definiera problemen och föreslå lösningar-

na? Med Per Holmbergs ord: är det socialvårdens tjänstemän som ska formulera vad som anses vara sociala problem? Eller är det dom som har de sociala problemen?

I "Samförstånd eller konflikt" menar författarna att gräsrotsarbetet på sikt kan "medverka till en ökad demokratisering och en utjämning av de sociala och politiska villkoren". Men för att maktlösa grupper ska börja ta del i samhället måste de utgå från sin egen situation: börja beskriva den — inte se sig som isolerad individ — börja tala med varandra — börja ifrågasätta — börja arbeta tillsammans — skaffa sig kunskaper om verkligheten.

Kvar står olöst frågan hur dialogen mellan gräsrotterna och dagens beslutsfattare ska börja.

LW

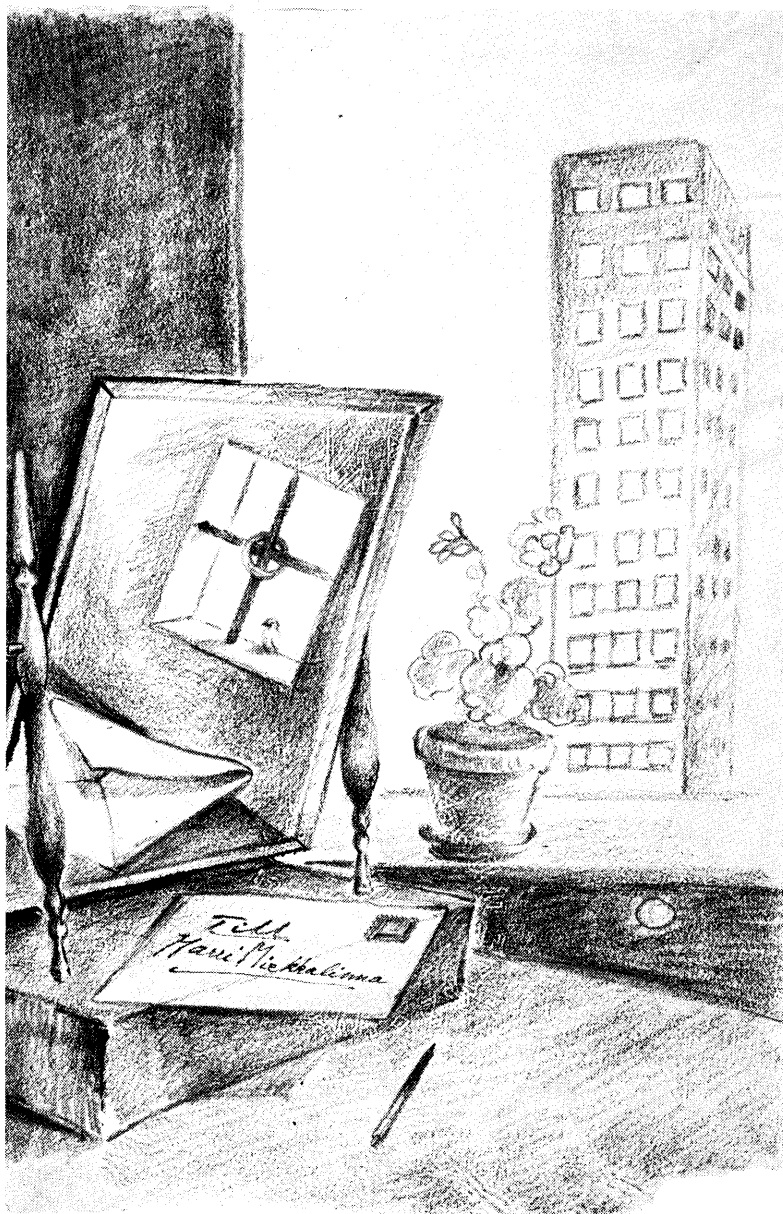

Illustration: Stig Danielsson

Det förlängda fängelset

Om några är avvikare bevisar det att vi andra är normala. Om några sitter i fängelse är vi andra fria. Om vi koncentrerar oss hårt på olikheterna slipper vi se likheterna. Harri Miekkalinna skriver om när han satt i isoleringscell på Hall och brevväxlade med Mildred som bodde i betongförorten Guldringen utanför Norrköping.

Jag heter Harri Miekkalinna. Jag har suttit inspärrad i fängelser. Sju eller åtta år. Jag minns inte. Jag ska berätta om ett brev. Det öppnade några fönster i min kropp. Genom dom såg jag ANDRA fängelser, annan ofrihet; OCH nån slags väg ut...

Vad hade vi för utrustning? Jo, våldet och sveket och brottet. Redan i barnfängelserna. Det GLORIFIERAS där, att vara starkast och BÄST... att göra det tuffaste brottet. DET var vår utrustning. Gemenskap? Det som står i dom revolutionära skrifterna. Teorier. Men VERKLIG gemenskap. Det hade vi aldrig lärt oss. Vi VET att den är viktig; det har alla dom här strejkerna visat oss. Men DEN kunskapen är så väldigt ny. När det verkligen gäller, då orkar den inte besegra det gamla skrot som vi bär på: Att segra, KONKURRERA... Att ensam ENSAM är stark! Allt sånt där har vi lärt; allt det som SPLITTRAR gemensamt liv. Det kunde vi. Redan i våra hem. I pluggena, på gatorna, i biograferna... i cellerna. Kilroy. John Wayne. Stålmannen. DÄR HAR DU VÅRA LÄRARE! Alla är män. Farliga hårda hänsynslösa män. Som vi länge har FÖRSÖKT att leva upp till... Det är inte konstigt att gemenskap är nåt främmande. Dessutom: Hur ska man lära sej det i små CELLER? Att leva tillsammans alltså? Vi präglas ju bara med ensamhet och våld. Då blir ensamhet och våld det enda man lär sej.

Då blir det andra nåt främmande... Främmande? Vad jag menar med det? Jag menar det som är utanför cellen... utanför mej själv och cellen. Första tiden HATADE jag cellen; hela fängelset skrämde mej. Men människan är väldigt anpassbar. Till nästan vad som helst...

Jag fick in en rulle med affischer; jag satte upp dom

på väggarna. Jag fick in en radio; musiken dämpade vakternas steg... plus mina egna tankar. På nätterna fick jag Chloral, så att jag kunde sova... Till slut fick jag en TV; jag satt och glodde på den jämt. Mest när jag mådde tasigt. Man glömmer för en stund... till slut nästan helt och hållet. Gradvis blir man främmande för livet därute. Träden, bilarna, människorna; jag glömde dem... Blev KOMPIS med min cell... Jag hade TAPETSERAT ofriheten med balla lysande affischer; i örona hade jag soft music... i blodet Chloral. Till slut blev det riktigt BEHAGLIGT att leva så där. Det fanns nån slags trygghet i ofriheten.

Inte ens vakterna skrämde mej längre. Dom kom in med käk tre gånger om dan... Så jag riktigt LÅNGTADE efter dom ibland. Precis som en av Pavlovs betingade juckar.

Precis DÅ kom det där brevet. Det som liksom fick mej att begripa det bättre. Det kom från en annan fånge. Hon heter Mildred. Mildred sitter inspärrad i ett ANNAT slags fängelse. Ett höghus i Guldringen. I Norrköping. Ett sånt där betongghetto... Fast Mildred var född i Norrland. På en liten gård. År 1911. Hon växte upp där. Hon brukade jorden där. Tillsammans med sin man. Tills dom var medelålders. För tie år sen... Då var det inte lönsamt längre. Med små jordbruk. Dom fick sälja. Flytta. Till en plats med industrier. Där Kurt kunde få jobb. Där jag fick lära mej att vara hemma. Onödig. Sa Mildred. Ensam i ett höghus på nie våningar. Ensam bland massor av KVINNOR. Jag stod å såg dom gå därnere. Från fönstret. Inga män. Vart jag än såg så inga män. Bara ensamma kvinnor som jag. Fast yngre. Bärande på kassar och barn. ALLTID dessa kassar.

Harri, skrev hon, på sätt och

vis är du friare än jag. Där inne är det ingenting som LURAR dej att tro att du är fri. Jag har svårt för att sova. Då går jag omkring i rummet. Talar för mej själv. Precis som du. Ibland TAR jag på mej själv. Känner på min kropp. Den känns så överklig. Precis så känns det. Jag är INGENTING ALLS sen Kurt dog. Jo. Ibland lever jag. Då är jag RÄDD... Kurt? Jag tror att han nånstans beslöt sej för att dö. Det var fabriken som dödade honom.

Jag brukar tala TILL MEJ SJÄLV precis såhär som jag skriver nu. Det brukar hjälpa lite. Just medan jag pratar. Jag glömmer verkligheten. Tiden. Mej själv... mitt slutna rum. MIN cell. Jag har aldrig använt det ordet förr. Nu kommer skrällen rusan. Jag slutar för den här gången. SÅDÄR skrev Mildred. På något sätt var hon likadan som jag; hennes LIV var likadant som mitt. Fast hon hade hajat nänting mera än jag. Hon visade upp det för mej... Det FÖRLÄNGDA fängelset, skrev hon, där är jag också en fånge. Kurt, han sa så ibland. Det förlängda fängelset. Ibland. När han hade druckit. Han sa så om FABRIKEN. Jag begrep det inte förrän nu. När du berättade om DITT fängelse. Då begrep jag det bättre. När du skrev om din deportering till den där isoleringscellen. Harri. Det är samma sak att skickas bort. Från sin jord. Till nån främmande plats. För på gården, där KÄNDE VI gemenskap med djuren, plogen, åkrarna: DOM VA SOM DELAR AV VÅRA KROPPAR... Kurt, han upplevde aldrig fabriken så; inte jag det här höghuset heller. I början hatade jag det. På samma sätt som du din cell. Då gjorde jag som du... BÖRJADE TAPETSERAS MIN ENSAMHET. Med fotografier på gården i Norrland. Med spetsar som jag knypp-

lar. Med drömmar... fast inte framåt. Som du. JAG HAR MIN FRAMTID BAKOM MEJ.

Jag tar Valium. Då gråter jag... Harri. Vi har likadana tapeter. När du berättade om dina så såg jag mej plötsligt omkring. Begrep det som Kurt sa DET FÖRLÄNGDA FÄNGESET. Plötsligt var jag inte ensam längre... Det var DIT vi kom. Tillsammans. Mildred och jag. Att ofriheten inte var total. Att frihet INTE var nåt geografiskt fenomen på en karta. Med fångenskapen INNANFÖR en mur, med friheten så utan tveksamhet där ute. Vi kom på att vi behövdes. Båda två. För att ANDRA skulle KÄNNA SEJ friare.

Då när dom läste om cellerna i Aftonbladet. Medan tunnelbanetåget susar mot fabriken. Medan verkligheten BAKOM Lux-annonsen slår dom på käften. Lite grann friare. Det räcker. För att hålla hjulen rullande. Vi kom på att man skriver alldeles för mycket om Kumla, Långholmen, Hall; alldeles för lite om den vanligaste ofriheten... arbetarens ofrihet och Mildred-människans ofrihet. Fast Mildred har rest sej opp. Hon jobbar. På fabrik. Jag har så mycket att berätta, skrev hon. I det nästan sista brevet. Men det är inte lätt må du tro. Idag var det nära att jag gick min väg. Men jag har bestämt mej. Jag tänker stanna kvar. Jag har gått ut ur mitt fängelse. Min stolthet, den som blev kvar på gården i Norrland, har på något underligt sätt hunnit ikapp mej. ■

KVINNFOLK

Vi för debattböcker, skönlitteratur, skivor, affischer, kort m m av betydelse för kvinnokampen. Vi skickar gärna per post.

Heleneborgsg 46 117 32 Sthlm
Tel. 08/69 79 70

Måndag 19—21.30 ofta program.
Tisdag onsdag, torsdag, fredag
13—18. Lördag 11—16.

Kanariefågeln eller Ja, men du är ju så stark...

En sedelärande berättelse
av Inga-Lisa Sangregorio

Vi vet att de sociala problemen koncentreras i de nya förorterna. Där samlas ensamma mödrar, arbetslösa, invandrare, socialfall. Människor som på olika sätt hamnar utanför det "vanliga" samhället av svenskar i kärnfamiljer med fast arbete. Det är lätt att förklara problemen på det sättet. Och på så sätt komma ifrån den miljö där dessa människor lever. Men ekvationen är nu sådan att de som bäst skulle behöva en mänsklig miljö är de som utsätts för den hårdeste. Därför tycker vi att det är viktigt att publicera Inga-Lisas upplevelse från sin förort. Inga-Lisa är gift, välutbildad, svensk och stark. Men inte tillräckligt stark för isolering-en...

"Förr i tiden brukade gruvarbetarna ha med sig kanariefåglar ner i gruvgångarna. När en kanariefågel dog var det en varningssignal: halten av farliga gaser hade blivit för hög.

Många av människorna i Christiania är som kanariefåglarna: de är känsligare än andra, kanske svagare än andra, och slås därför ut på ett tidigare stadium. Men om andra människor tog varning av deras reaktioner i stället för att

fördöma dem skulle vi kanske kunna ändra samhällsutvecklingen innan det är för sent."

Den som sa det här var en person som definitivt inte verkade höra till de svaga och utslagna men som valt att leva med dem i Christiania i Köpenhamn.

Jag hör själv till de människor som omvärlden gärna definierar som starka och säkra. "Ja men du är så aktiv". "Ja men du klarar dig alltid". "Ja men dina upplevelser räknas inte, för du är så privilegierad." Precis som om en människa var likadan hela tiden, utan att påverkas av omständigheterna.

Jag kan hålla med om att jag inte är någon kanariefågel. Men jag vet hur kort avståndet kan vara mellan den punkt där kanariefågeln dör och den där även oxarna ramlar omkull. Och hur snabbt den tämligen samlade personen som handlägger ärenden och skriver debattartiklar och deltar i sammanträden kan förvandlas till någon som mist allt sitt självförtroende och all sin balans och knappt orkar ta de enklaste initiativ. Men å andra sidan också, vilket möjligen är en mer uppbygglig tanke, hur snabbt den som sjavar omkring i morgonrock och ser sig själv som en hopplös figur i en hopplös värld kan ta upp kampen igen.

*

När vi diskuterade det här numret av Vi Mänskor kom vi bland annat att prata om hur människor påverkas av sin situation. Exakt

vilka situationer som får människor att bryta samman eller gå under varierar naturligtvis från människa till människa, men jag tror att ett ganska säkert recept är att förbereda någon för ett visst sätt att leva och sedan hindra honom eller henne från att leva på det sättet. Det är ju just det som hänt många av vår generations kvinnor. Det var vi som fick utbilda oss, det var vi som skulle bli de nya kvinnorna — och plötsligt satt vi där ensamma med en baby i någon förort, "bundna på heltid i en deltidsmiljö", som Rita Liljeström uttryckt det. En svensk kvinna i dag, åtminstone en medelklasskvinna, kan planera sina studier och i viss mån sitt yrkesliv — så länge hon inte har barn. Hon kan också bestämma om och när hon vill ha barn. Men där upphör plötsligt alla möjligheter att planera. Om och när barnet ska få daghemsp plats ligger i guds och kommunalgubbarnas händer. När barnet fötts är det slumpen och godtycket som styr ens liv.

*

Aldrig har jag känt det starkare än när jag hösten 1970 kom tillbaka till Sverige efter att ha bott utomlands ett par år. Paolo, mitt yngsta barn, hade nyss fyllt fyra.

Vi hade anmält till kommunen att vi skulle vara borta i två år, och även om jag självfallet inte väntade mig att hitta en tom daghemsp plats åt Paolo så fick jag verkligen en chock när jag fick beskedet att han *aldrig* mer skulle få någon plats. Det fanns nämligen

gen bara plats för dem som kommit in som spädbarn. Den som flyttat eller av någon anledning ramlat ur kön fick skylla sig själv.

Det var en situation som jag inte klarade av psykiskt. Inte ett ögonblick kunde jag ju inbilla mig att det var bra för mitt barn att han och jag skulle gå och nöta på varandra hela dagen. Jag hatade och förbannade det samhälle som hade lurat mig så, som kunnat kosta på mig en lång och dyr utbildning men sen handgripligt hindrade mig från att utnyttja den.

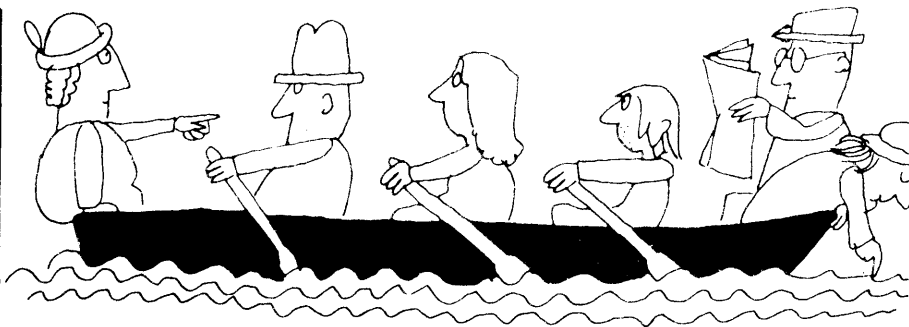
Samtidigt gick jag länge omkring med en känsla av oerhörd ensamhet och av tvivel på mitt eget omdöme. Långt senare läste jag Laings böcker om schizofreni och om hur den schizofrene ofta växt upp i en familj som gav motstridiga budskap och som förnekade barnets upplevelser och ogiltigförklarade dem så att det till slut inte vågar lita på sitt eget omdöme i något avseende. Kan inte kvinnor också reagera på liknande sätt om de drabbas av sådana motstridiga budskap? Å ena sidan hela den officiella myten om jämlikhet, bort med föräldrade könsroller, skrota gamla förlegade attityder — och å andra sidan verkligheten, sådan den faktiskt drabbar oss.

*

Det var under den perioden jag gick med i Grupp 8, och jag tror det hjälpte mig att så småningom få lite perspektiv på min situation. Där fick jag kontakt med fler som delade min verklighetsuppfattning. Det var inte längre bara jag som såg att kejsaren var naken.

Nu, i efterhand, har jag svårt att se att min objektiva situation egentligen motiverade den depression jag gled in i. Men hur jag kände mig då glömmar jag aldrig, och jag känner en enorm solidaritet med den konstiga människa jag då var eller snarare blev, fastän hon var så olik mig sådan jag helst vill vara och oftast är.

Det behövs så lite för att man ska ligga där och flämta.

Vi som lämnades med elektrisk köks-utrustning och ensamhet

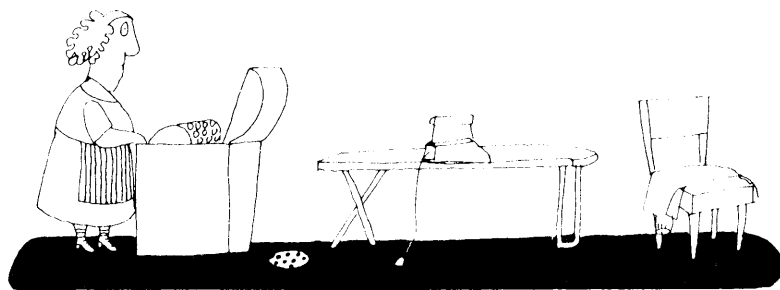
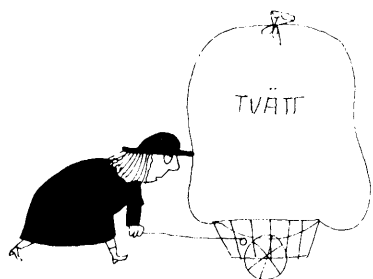
Är den tekniska utvecklingen en självständig kraft eller styrs den av samhället och i så fall hur? Påverkar människors behov företagens inriktning eller är det företagets inriktning som styr människors behov? De frågorna ställer Tarja Cronberg och Inga-Lisa Sangregorio i en utredning beställd av Sekretariatet för framtidsstudier och Styrelsen för teknisk utveckling. Den heter "Innanför den egna tröskeln" och handlar bl a om de sociala och politiska konsekvenserna av de senaste decenniernas tekniska utveckling. I stället för att som de flesta utredningar utgå från ett "makroperspektiv" och tala om det totala antalet energitimmar i samhället utgår de från ett mikroperspektiv, hur den tekniska utvecklingen avspeglar sig för den enskilda människan. Två av de områden de tar upp och granskar är tvätten och inköpen.

Få områden är så väl kartlagda som tvättandet. Och tveklöst har just där den tekniska

utvecklingen betytt förenkling av ett tungt och tidskrävande arbete. Samhället har hela tiden förordat kollektiva lösningar på tvättandet. Trots detta har tvättandet alltmer blivit en privataffär. Hur kom det sig?

När man började bygga kollektiva tvättstugor för att utnyttja tvättmaskiner byggde man efter modell av ett gammalt tvättbeteende: glesa stortvättar, bykar. Det gjorde att tvättstugorna inte fyllde hushållens verkliga behov. I början på 50-talet tvättades fortfarande 70 % av tvätten för hand. Trots att både hushållen och de statliga utredningarna hävdade att små fastighetstvättstugor är den form som passar hushållen bäst har centraltvättarna blivit allt-

fler. Det påverkas bl a av att lånegivningsregler och byggnad av källarlösa hus försvårade inrättandet av fastighetstvättstugor. De långa avstånden, de långa intervaller-na mellan tvättiderna, begränsningen av tvättiden till vissa av dygnets timmar bidrog till att alltför hushåll av bekvämlighetsskäl skaffade egen tvättmaskin, trots att det är det dyraste alternativet.

Samtidigt har tvättandet förändrats: medan det förr gjordes av kvinnor ur lägre socialgrupper görs det nu av kvinnor i alla socialgrupper och i någon mån av män. Tvätten har också blivit något som går att pressa in i vardagsrutinen också för yrkesarbetande, men om den totala tidsåtgången minskat vet man inte: vi tvättar oftare nu och har fler kläder.

Resultatet av "tvättutvecklingen" är "en dubbling av utrustningen med både en individuell och kollektiv utrustning". Tvättmaskinsfabrikanterna har rimligen vunnit på det men har vi? "Hur mycket färre maskiner, hur mycket mindre bostadsutrymme, hur mycket mindre energi skulle ha behövts om man från början inrättat de kollektiva tvättstugorna på ett sätt som gjorde det onödigt för varje hushåll att skaffa egen tvättmaskin?" Och hur mycket mer av gemenskap hade vi vunnit?

Ifråga om inköpen har utvecklingen gått i motsatt riktning, mot större enheter. Ännu på 40-talet var 200—250 hushåll tillräckligt underlag

för en mindre livsmedelsbutik. I mitten på 60-talet hade kraven stigit till 1000—1200 hushåll. Idag är det ännu högre.

1960—72 minskade antalet butiksenheter i landet med ca 13 450. I Stockholms län försvann 1/4 av livsmedelsbutikerna bara mellan 1968 och 1972. Ökade krav på lönsamhet och effektivitet har drivit fram handelns strukturrationalisering. Men det har också inneburit nya krav på den som handlar. Den ideala, rationella konsumenten ska idag 1) ha bil, 2) ha tillräckligt med förvaringsutrymmen, 3) kunna planera en veckas näringsriktiga måltider i förväg. Hur stämmer det med verkligheten?

1970 hade mindre än hälften av hushållen i Stockholm bil, drygt hälften i Göteborgs- och Malmö-områdena och 2/3 i övriga landet. 1975 fanns det 400 000 billösa hushåll med mer än 500 m till närmaste fullsorterade butik. Om alla hushåll skulle ha bil skulle bilbeståndet öka från 1,8 milj. till 3 milj. Bara i Stockholm skulle det innebära en ökning med 300 000 bilar. Dessutom är det så att även i bil-hushållen har mannen bilen medan kvinnan handlar. Hårdast drabbar det här pensionärer och billösa småbarnshusmodrar.

Beträffande förvaringen har tillgången till kyl och frys visserligen ökat men antalet ventilerade skafferier och matkällare har minskat. 1971 hade 44 % av hushållen kapacitet att lagra mindre än en

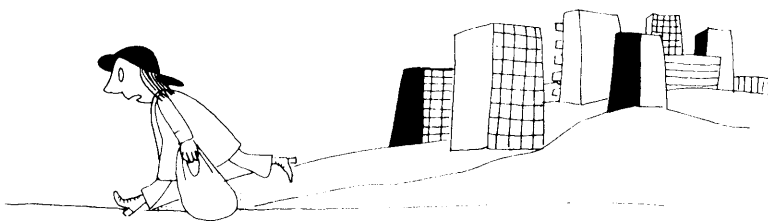
halv veckas färskvarubehov. 26 % hade kapacitet för en veckas behov.

Huruvida tidsåtgången för inköp minskat är osäkert. En amerikansk undersökning visar att den amerikanska husmodern idag ägnar en hel arbetsdag per vecka åt inköp mot 2 timmar för hennes medsyster på 20-talet.

Också inom detta område har utvecklingen inneburit att antalet kontakttillfällen i närmiljön drastiskt minskat. Slutintrycket är att konsumenterna förlorat mer än de vunnit. Deras enda möjlighet har varit att anpassa sig till utvecklingen "och den anpassningen har varit svårare ju mindre resurser hushållet har".

Samhället har inte önskat den här utvecklingen men heller inte kunnat bromsa den. I stället har man fått gå in som "hjälp gumma" med stödåtgärder för att motverka de värsta olägenheterna.

Naturligtvis är den här utvecklingen del av ett större sammanhang. Den tekniska utvecklingen har förändrat själva produktionsprocessen: stora arbetsplatser, långtgående arbetsdelning, utarmning av arbetets innehåll, svårigheter att överblicka och påverka sin situation. Inom boendet "har detta kommit till uttryck i urbanisering, utbyggnad av stora bostadsområden och långa arbetsresor". Den ökade fritiden har ätits upp av "transportverkligheten". Den del av fritiden som är "fri" förläggs alltmer utan-

för bostadsområdena. Medan bostäderna blivit allt större och bättre utrustade har närmiljön utarmats. Det finns alltfärre anledningar att vistas utanför den egna bostaden. "Funktioner som tidigare fanns på fastighetsnivå (tvättstugor) eller på kvarternivå (områdestvättstugor, livsmedelsbutiker) har försvunnit och dels ersatts med större enheter på längre avstånd (livsmedelshallar) dels med utökad teknisk utrustning i den egna bostaden. Hushållsarbete är numera så gott som det enda arbete som utförs i bostadsområdena och borde teoretiskt sett kunna "utgöra grunden för den gemenskap i boendet som efterlyses i debatten". Men hushållsarbetet har bevarat sin privata karaktär. Dessutom görs det alltmer på "fritiden" vilken ytterligare minskat tiden för att skapa aktiva närmiljöer.

En tänkbar förklaring är att de förändringar som skett i hushållsstrukturen — över 60 % av hushållen idag består av 1–2 personer — inte avsatt spår i planeringen av bostadsområdena. Avsikten med många förbättringar av bostaden tycks ha varit att familjen med mindre arbetsinsats ska kunna leva på ungefär samma sätt som tidigare generationers familjer.

Samtidigt som utvecklingen inom boendet lett till ökat utrymme och bättre utrustning har den också inneburit en ökad privatisering.

"Utvecklingen" har främst varit inriktad på att tillfreds-

ställa de materiella behoven. Ett skäl kan vara att de icke-materiella behoven är svåra att mäta: "det är lättare att räkna antalet personer per rum än antalet kontaktlösa per bostadsområde". Men inriktningen på de materiella behoven har lett till att vi skapat en struktur som är programmerad för detta och inte "tar in" andra behov. När behoven då är tillfredsställda skapar man "alternativa sätt att tillfredsställa redan tillfredsställda behov".

I framtiden, säger författarna, måste vi finna metoder där den tekniska utvecklingen relateras till sociala, ekonomiska, politiska konsekvenser:

"Vi menar att det i framtiden borde vara möjligt att styra den tekniska utvecklingen mot en mer socialt orienterad teknik. En robust teknik som lämpar sig för och tål kollektivt bruk borde, i motsats till den teknik som tas fram idag, kunna bli till nytta även för den del av mänskligheten som inte tillhör världens överklass".

Det är roligt och stimulerande att läsa "Innanför den egna tröskeln". Det "köksperspektiv" som författarna valt gör det extra lätt som kvinna att identifiera sig. Den är som gjord för diskussioner i kvinnogrupper. Teknik och kvinnor brukar annars betraktas som varandras motsatser. Här blir det abstrakta begreppet "teknisk utveckling" begripligt. Det handlar om oss, vår vardag, vårt sätt att leva. Ska det bestämmas av "den tek-

niska utvecklingen" eller är det våra behov som ska styra den? Idag domineras alla tekniska yrken av män. Är det deras verklighetsuppfattning som ska forma kvinnors liv?

LW

"Innanför den egna tröskeln" kan beställas kostnadsfritt från

Sekretariatet för framtidsstudier, Fack, 103 10 Stockholm

eller STU, Informationssektionen, Fack, 100 72 Stockholm

**Illustrationer:
Lilian Lindblad-Domec**

NY BOKSERIE

KVINNA I U-LAND

produceras av SIDA i samarbete med Nordiska afrikainstitutet

Hittills har utkommit:

1. Anita Jacobson-Widding,
Försörjerskan.
Kvinna i Kongo.
90 s. Ca 20:50.
2. Zenebework Tadesse,
Kvinna i Etiopien.
72 s. Ca 17:—.
3. Cecilia Molander,
Kvinna i Vietnam,
144 s. Ca 20:50.

Böckerna kan köpas i bokhandeln eller beställas direkt från Nordiska afrikainstitutet.

**Nordiska
afrikainstitutet**
Box 2126
750 02 UPPSALA
tfn: 018/15 54 80

GOD BOSTAD — vad är det?

Trångboddheten och bostadsbristen var problemet. Ännu långt in på 30-talet bodde de flesta svenskar, i städerna och på landsbygden, trångt. I ett rum och kök skulle familjer om 6—8—10 medlemmar samsas, ibland också inackorderingar. Det var utan undantag de fattigaste som bodde så.

Det är mot den bakgrunden som arbetarregeringens bostadspolitik måste ses. När den kom till makten 1932 ingick ett kraftigt ökat bostadsbyggande, både som mål och som medel att häva kris och arbetslöshet.

Hur skulle standardhöjningen ske? 1930 hade Stockholm haft en stor "funkisutställning". Man tog fasta på den funktionalistiska idén att särskilja behoven och skapa rum och inredning ut från dem, från "funktionerna". Kök och badrum funktionsstuderades. Man analyserade och mätte. Man började samla mått och normer och lägga ihop dem till något som med tiden fick namnet "God bostad". Denna normsamling, som var ett slags minimikrav, kopplade till den statliga lånegivningen, blev den understa gränsen för de lägenheter som byggdes.

När man väl fått funktionerna klarlagda och normerna fastställda började man systematiskt höja kraven. Förutom trångboddheten, som skulle byggas bort, ville man också höja lägenheternas hygieniska och tekniska standard. Först bestämdes att ingen skulle få ligga i köket, sen att både kök och vardagsrum skulle vara sängfria och so-

vandet försiggå i speciella sovrum. På 40-talet blev den normala standardlägenheten två rum och kök, på 50-talet tre rum, nu är det tre eller fyra. Och enligt de här normerna — att ingen skall ligga i kök och vardagsrum — är bara 10 % av befolkningen trångbodd i dag.

Varför gick det snett?

Detta ser ju ut som ett lysande resultat. Boendestandarden ökade faktiskt kraftigt på tre, fyra årtionden. Ingen bodde längre trångt och alla kunde få lägenheter på 70-talet. Varför är vi då inte nöjda?

Den kritik som började formulera sig och som kulminerade i debatten kring Skärholmen 1968, pekade på drag i utvecklingen som lett till olyckliga resultat — trots att målsättningen varit den bästa.

Den nya byggteknik som utvecklades, framför allt efter andra världskriget, fordrade att man byggde rationellt, tätt och framför allt snabbt. Nivåskillnaderna plattades ut och husen byggdes tätt intill varandra, trots funktionalismens budskap om sol och grönska. Grönskan blev taggiga buskar och taniga, nyplanterade träd. Byggelementen var hårt standardiserade. Andra faktorer kom till; det helhjärtade accepterandet av bilen, de nya inköpsstrukturer som importerades från USA; snabbköp, köpcentra.

Resultatet vet vi: de förorter av monotoni och tristess som idag kritiserats, ganska nyanslöst, och fördöms.

Detta gäller bostadsområdena, men har sin tillämpning också på lägenheterna, i hög-

husen likaväl som i radhus och friliggande hus.

I dag — 1978 — inriktas den långsiktiga planeringen på att varje hushåll ska kunna få en bostad med kök och vardagsrum, ett rum för varje barn och ett rum för föräldrarna/föräldern. Enpersonshushåll bör ha minst 2 r o k. Enrumslägenheter bör successivt avskaffas.

Låginkomstutredningen införde ett nytt begrepp, "överkonsumtion". Med det avsågs mer än ett rum per boende, kök och vardagsrum oräkna. Enligt den definitionen är drygt 22 % av befolkningen "överkonsumerande" — en tredubbling sedan 1960.

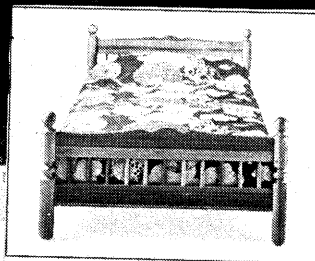
Trångboddhet och utrustningsstandard behöver inte längre mätas, eftersom dessa behov är tillfredsställda (1974 bodde 93 % av befolkningen i moderna lägenheter).

Vad mäter vi i dag?

Statistiska Centralbyrån (SCB) har försökt hitta nya och särskiljande "indikatorer" att mäta: "extrautrustning" (diskmaskin, tvättmaskin, frys), mediautrustning (tv, daglig tidning). Man har också försökt få fram mer okonventionella indikatorer som grannkontakter, boendeservice, flyttningsbenägenhet. Men materialet blev oöverskådligt och man sökte få fram mer entydiga faktorer som sedan kunde sammanställas till nya mått. Så konstruerades ett "gott boende"-begrepp på tre nivåer:

1. Rymlig och modern bostad: ej trångbodd, ej i avsaknad av de fasta utrustningdetaljer

Vi bygger lägenheter där möbleringen är bestämd från början: här ska man se på TV, här ska man sova, här ska man äta ...

som ska ingå i en modern bostad.

2. Rymlig och modern bostad med komplett extra- och mediautrustning: ovanstående + tvättmaskin, diskmaskin, frys, daglig tidning, tv, telefon.

3. Rymlig och modern bostad med komplett extra- och mediautrustning samt dessutom fritidsbostad.

83,3 % av befolkningen åtnjöt standard 1 år 1974, 14,1 % svarade mot alternativ 2 och 7,1 % nådde upp till alternativ 3.

Men det finns anledning att ställa sig kritisk till de här kriterierna. Det är vad **Ingalisa Sangregorio** gör i den artikel (att bo 1/78) ur vilken de här siffrorna är hämtade.

Hon visar hur vi ganska för-

såtligt förs fram mot vissa konklusioner av detta räknande och mätande av frysboxar och diskmaskiner, av mediautrustning och fritidsbostäder. Alternativ 3 blir, vare sig vi vill eller ej, det eftersträfvansvärda. Inte nog med att det innebär en katastrof ur resurs- och energisparandesynpunkt, som vi hellre borde försöka undvika än eftersträva. Det lämnar dessutom stora kategorier av befolkningen utanför — lika öde och utanför som de pensionärer, förtidspensionärer, arbetslösa och ensamstående mödrar som finns kvar i bostadsområdet när de fritidsboende lämnat det över veckan. Eller för den delen de hemmafruar och barn som

finns kvar när de arbetande männen åkt till sina arbeten.

Vad borde vi mäta i stället?

Man kunde, föreslår Ingalisa Sangregorio, utgå från olika gruppers behov. Hur skulle planerandet se ut om vi i stället tog till utgångspunkt kvinnans rätt att delta i arbetslivet? Barnets rätt till trygghet? Äldres rätt till umgänge och omväxling? Detta är förvisso svårare att mäta — men skulle kunna ge ett annat byggande som resultat.

Man kan också gå direkt på problemet genom att bygga modeller ut från andra idéer än de vanliga. Det är vad en grupp på Konstfack har gjort. Projektet presenteras på nästa sida.

Alternativ för 80-talets boende

Sju elever från Möbler och Inredning på Konstfackskolan i Stockholm arbetade under vintern 77 och våren 78 med ett projekt, "Bostaden". På vårutställningen visade de den hyreslägenhet som blev resultatet av deras studier och erfarenheter.

Deras utgångspunkter skiljer sig från de gängse. De riktade sig mot den utarmning som har ägt rum inom bostadsbyggandet. Hur byggnadsteknik och ekonomi styr planritningarna i alltför hög grad. Att hyreshuset får stå tillbaka för det slösaktiga vilabyggandet..

De ville

- göra en lägenhet som var lika attraktiv som ett friliggande hus — därför att hyreshusbyggandet är mer ekonomiskt för samhället.
- göra en lägenhet som kan anpassas till varierande hushållstyper och som inte är lika starkt uppbunden till kärnfamiljen som de lägenheter som byggs i dag
- ta fasta på det känslomässiga värdet av lägenheten — inte låta sig begränsas av normer och ekonomiska ramar.
- göra en planlösning som ger möjlighet till ett öppet, aktivt levnadssätt. Därför ett minimum av mellanväggar mellan de gemensamma utrymmena: kök, matrum, allrum.
- också skapa mer skyddade, slutna rum för sömn och arbete

...konstfackarnas lägenhet bygger på möjligheten att använda rummen på olika sätt, att möblera efter dens behov som bor i lägenheten. Foto: Johanna Hald.

- rita möbler som fungerar i ett samspel mellan människorna och rummet: lätta, hållbara och icke utrymmeskrävande.
- ett bostadsbyggande som ska fungera i ett ekologiskt samhälle.

De började med diskussioner omkring det tema de valt. Därefter studerade de bostäder och möbler genom tiderna. Först arbetade de med en hyreslägenhet i Solna, men märkte att de bands för hårt av redan låsta förutsättningar. I stället övergick de till att, med sina kunskaper och diskussioner som grund, utarbeta en lägenhet i ritning och modell, som kunde vara ett alternativ till dagens bostadsbyggande.

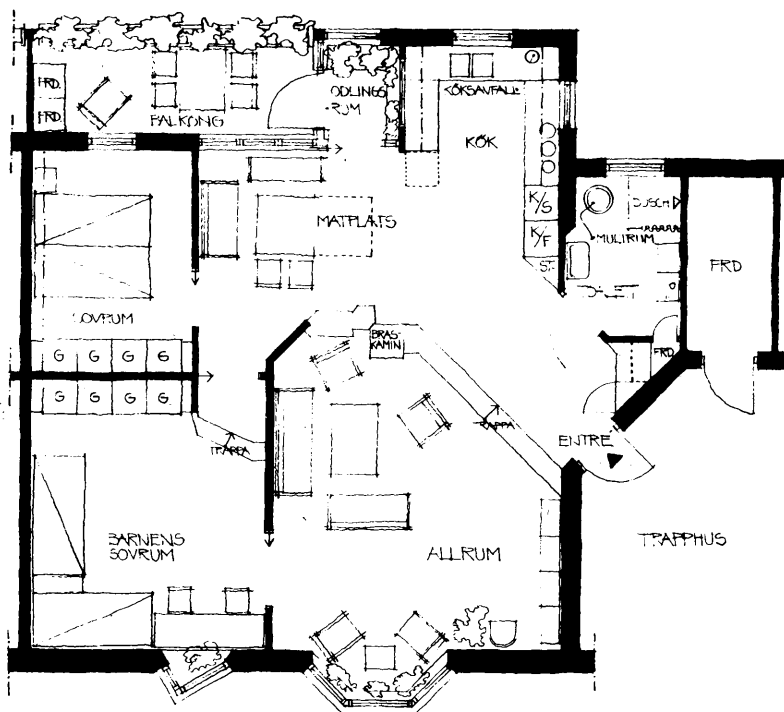
De byggde sedan upp lägenheten i full skala för att kunna arbeta vidare som ett rumslaboratorium. I den studerades rumsupplevelse, funktion, rummens inbördes placering,

dagsljuset i lägenheten, handikappanpassning, färger och belysning.

Till projektets utförande fick de 8 000 kr från Riksbyggen. Skolan ställde upp med material. Byggforskningen gav pengar till ett seminarium under utställningen. Stöd och intresse från hela skolan upplevde de starkt under de veckor de färdigställde lägenheten i Vita Havet.

Vad som sedan hände

Vad de sju framför allt tyckte sig ha lärt var erfarenheterna av de praktiska svårigheterna när man går från teori, ritningar, till praktik, utförande. Kontakten med Riksbyggen har fortsatt. Gruppen håller nu på att sammanställa ett fylligare material till ett kompendium. Lägenheten kommer — kanske — att förverkligas i en framtid. Vi människor hoppas få anledning att återkomma. Detta är ett experiment i boende för alla som är intresserade av andra ut-

3 RUM & KÖK 95 m²

Detta är några av de problem som specialstuderats och där Konstfackeleverna sökt nya lösningar.

Ljuset:

Lägenheten är orienterad i nord-sydlig riktning. Fönstren konstruerade så att de släpper in mesta möjliga ljus (burspråk). I köket är det dagsljus på alla arbetsytor.

Miljövänlighet:

Toaletterna är ej vattenspolade utan multtrum-toaletter. Också det organiska avfallet går direkt ned till multtrumförvaring i bottenplanet. Soporna sorteras.

gångspunkter än dem vi har i dag. Kort skulle de kunna uttryckas så: Att utgå från människans behov — att ta hänsyn till miljön.

Diskussionen

Under det tre kvällar långa seminariet med fackfolk och specialister — dock hade många av de "tunga" instanserna inte låtit sig representeras — kom invändningar fram. De gällde framför allt utrymmet. 92 m² ansågs vara

Kontakt med elementen:

Odlingsrummet på balkongen har inte bara med trivsel och nyttighet att göra. Det är ett försök att låta hyresgästerna och deras barn njuta samma förmåner som husägare: kontakt med jord och växande. Samma resonemang ligger också bakom uppvärmningen i kamin och det gemensamma badet i entréplanet.

Omväxling:

Detta är stimulerande, ja viktigt, kanske främst för barnen. Nivåskillnaden mellan det försänkta vardagsrummet och lägenhetens övriga yta är 25 cm. Härigenom skiljs utrymmena åt utan väggar.

en alldeles för stor och dyrbar yta för två, ev fler personer. Men de villor och radhus som i dag prioriteras har i allmänhet mycket större yta; därtill kommer det utrum som dess invånare kan disponera.

Vidare diskuterades finrumstanken. Det svenska folket tycks obotligt fäst vid finrummet. Är det tänkbart att de kan göra avkall på den avskildhet som finrummet innebär och tillåta det slitage som lägenhetens öppenhet inne-

Utrymmet i det högre planet kan utnyttjas för värmelagring.

Uppvärmning:

Kaminen är en uppfinning av Hugo Larsson. Den avger lika mycket värme som fem kakelugnar och värmer upp hela lägenheten. Värmen cirkulerar i luftkuddar längs taket och förs sedan nedåt mot golvet. Kaminen kan eldas med spillved och t o m med tidningar, behöver ej passning.

Handikapptänkande:

Kök och badrum är tilltagna så att en rullstolsbunden kan röra sig på ytorna. Nivåskillnaden kan överbryggas med en ramp.

Flexibilitet:

Så som lägenheten är utformad är dess användning inte knuten till kärnfamiljen utan kan användas av olika typer av hushåll: två pensionärer, ett kollektiv etc. Denna förändring i familjestrukturen kommer antagligen att accentueras under 80-talet.

Gemenskap:

Flera anordningar är gemensamma för hyresgästerna. Så finns i entréplanet badrum, frys, verkstader, förråd, multrumanläggning. Därför finns i badrummet inte badkar utan bara dusch. Detta gör att badrummet blir rymligt nog för en rullstolsbunden. Dock kan badkar installeras.

Energisparande och resurstänkande:

Det ekologiska tänkandet är markerat i uppvärmningen genom sol- och vindkraft, genom sopsorteringen och den egna odlingen. Energisparande förverkligas genom kaminen.

bär? Skulle det bli den vanliga visan att lägenheten vänder sig till de redan upplysta, att dess lösningar ligger på en nivå som är ovanför huvudet på "vanligt folk"? Eller kan man ändra på folks vanor?

En mer "sociologiskt" inriktad forskning på det här området efterlystes. Det finns inte i dag. Vad som verkligen behövs i dag — smålägenheter för ungdomar som flyttar hemifrån — berördes också. ■

Katja Waldén

FRAMTIDEN BESTÄMS NU vi måste vara med och forma den

År 2015. Då har min yngste son ännu inte fyllt femtio. Det är tillräckligt nära för att vara intressant och tillräckligt långt bort för att vara oviss och kanske påverkbart.

Hur Sverige ser ut år 2015 bestäms i stor utsträckning av beslut som fattas idag. Vad värre är, det bestäms också av de beslut som inte fattas. Att låta bli att fatta de beslut som krävs för att ändra riktning är också ett sätt att styra.

I somras kom det ut en viktig och spännande bok som är värd ett bättre öde än att nu dränkas av den vanliga höstbokfloden. *SOL eller URAN* — att välja energiframtid handlar som namnet antyder främst om framtidens energiförsörjning, men det som gör den så intressant är att den samtidigt visar hur valet av teknik och alldeles särskilt av energiteknik påverkar samhället på ett mycket mer djupgående sätt än man vanligen föreställer sig. Lik-

som kriget är alldeles för allvarligt för att överlåtas åt militärerna är därför valet av energiframtid alldeles för betydelsefullt för att överlåtas åt "experterna".

Det innebär självfallet inte att jag tycker det är bra att vara okunnig. Tvärtom måste vi lära oss så mycket som möjligt om världen för att kunna förändra den. "SOL eller URAN" är en utmärkt källa till kunskap. Klart och pedagogiskt redogör den för den teknisk-naturvetenskapliga bakgrunden till energidebatten och för de tänkbara val av framtida energikällor som står till buds. Den diskussionen utmynnar i en skiss till två helt olika men fullt möjliga framtidsmodeller för Sverige år 2015. Det är dels Uran-Sverige, där huvuddelen av energiproduktionen säkras genom kärnkraft, och dels Sol-Sverige, där endast förnybara energikällor (sol-, vind- och vattenkraft, energiskogar) används.

Inget av dessa samhällen är ett lågenergisamhälle. Tvärtom har man i båda fallen ut-

gått från att samhället år 2015 är ett samhälle av dagens typ, där det inte skett några genomgripande ekonomiska förändringar. Tillväxten har fortsatt, om än inte så snabbt som man brukat räkna med i prognoserna, och Sverige år 2015 har dubbelt så stor produktion av varor och tjänster som idag, trots att befolkningen inte ökat. Tack vare att energin utnyttjas effektivare än i dag har energiförbrukningen "bara" ökat med 35 procent.

Det är utgångspunkter som förvisso tål att angripas och det är författarna medvetna om. Motivet för att välja dem är inte ett ställningstagande vare sig för eller emot samhällsförändringar utan i stället en önskan att renodla debatten, med andra ord en önskan att *slippa föra en diskussion om genomgripande samhällsförändringar samtidigt med diskussionen om framtida energisystem*. Om man på det sättet kan nå alla dem som skrämts att acceptera kärnkraften med hotet om att de annars skulle mista jobben, bo i jordhålor och tvätta för hand i kallt vatten så kan det vara en bra metod. En övergång till förnybara energikällor förutsätter inte nolltillväxt, det är en viktig slutsats av studien, och en fortsatt ökning av produktion och energianvändning kan ske helt utan kärnkraft. Däremot skulle det självklart bli lättare att införa ett energisystem som ersätter oljan om samhällsutvecklingen samtidigt inriktades mot en lägre energianvändning.

Teknik och samhälle

Uran-Sverige och Sol-Sverige är alltså samhällen som liknar varandra i vissa avseenden: de har lika stor befolkning, lika stor varu- och tjänsteproduktion och lika stor energiförbrukning. Ändå är skillnaderna mellan dessa båda samhällen avsevärda, och de skillnaderna är inte bara tekniska utan också sociala. Människors sätt att leva tillsammans kommer att vara annorlunda i Uran-Sverige än i Sol-Sverige.

Uran-Sverige är inte bara bridreaktorer, urangrutor och upparbetningsanläggningar utan också ett samhälle där avståndet vuxit mellan experter och lekmän, mellan producer och konsument. Om allt klaffar och inga katastrofer inträffar kan konsumenten säkert få det ganska bekvämt i Uran-Sverige: han får all energi han behöver från två hål i väggen utan att behöva bekymra sig om vad som finns på andra sidan. Men denna bekvämlighet har sitt pris: det finns knappast utrymme för delaktighet och medansvar, och ett beteende som individuell sparsamhet kan närmast komma att ses som en okontrollerad störning och ett hot.

Sol-Sverige åter är inte bara vindsnurror, solceller och energiskogar utan också ett samhälle som ställer större krav på samarbete och medansvar på det lokala planet. Där Uran-Sverige främst behöver en teknokratisk elit av högt kvalificerade specialister behöver Sol-

Sverige naturligtvis också specialister men dessutom många brett utbildade personer som kan anpassa lokala energikällor till lokala förhållanden.

Kärnkraftens risker nämns knappast i den här boken. När Uran-Sverige framstår som något oacceptabelt — och det gör det, trots den formellt objektiva framställningen — är det inte främst på grund av riskerna för reaktorhaverier eller plutoniumstölder utan på grund av de sociala och politiska förändringar som ett sådant samhälle skulle medföra. Valet av energisystem är inte bara en fråga om teknik utan också om vilken typ av samhälle och vilka sociala relationer vi vill ha i framtiden.

En kombination av blixtlås och snälltåg

Framtiden bestäms av beslut som fattas i dag — men i stor utsträckning bestäms den också av beslut som fattats redan tidigare. Dem kan vi inte påverka, men vi kan analysera dem och lära oss någonting av dem och kräva att de ändras, även om det skulle betyda ekonomiska förluster på kort sikt.

Det enligt min mening intressantaste avsnittet i "SOL eller URAN" är en genomgång av hur de institutionella ramarna kring vår nuvarande energiförsörjning vuxit fram och hur de nu obönhörligt leder i riktning mot Uran-Sverige om ingenting görs för att hejda den utvecklingen. Redan gjorda investeringar, kraftföretagens planer och intressen, distributionssystemets uppbyggnad — allt pekar på "att vi redan är på väg, och att rörelseriktningen är bort från snarare än mot ett Sol-Sverige".

Framtiden, det visar denna genomgång, bestäms oftast inte genom stora, politiskt förankrade beslut, utan genom en lång rad små beslut — eller väl så ofta icke-beslut — som tillsammans leder till en situation där alternativen i praktiken försvunnit. "En kombination av blixtlås och snälltåg", som författarna träffande uttrycker det.

Vad kan man göra?

I dag talar ju även de flesta av kärnkraftens förespråkare om kärnkraften som en parentes. "En kort parentes", till och med. Men "SOL eller URAN" visar skrämmande tydligt att det inte kommer att bli något slut på den parentesens om ingenting görs för att vrida utvecklingen i en annan riktning. Att inte fatta några ytterligare beslut gynnar automatiskt uranlinjen, säger författarna. Det krävs inte bara forsknings- och utvecklingsarbete kring de förnybara energikällorna utan också en förändring av energisektorns organisation och den maktstruktur den representerar.

Här skulle de fackliga organisationerna kunna spela en viktig roll, om de — eller rättare sagt deras ledare — inte vore så tragiskt uppbundna till kraftindustrins nuvarande struktur och så förblindade av kortsiktiga

hänsyn till den så kallade sysselsättningen. I dag fungerar de fackliga organisationerna i praktiken som en del av det institutionella system som obönhörligt drar oss i riktning mot uranlinjen.

Därför är det viktigt att vi bevakar vad våra fackliga organisationer säger och gör i energipolitiken. TCO, min egen fackliga organisation, har tex en energipolitisk arbetsgrupp som består av nio män. "Min" representant (jag tillhör Statstjänstemannaförbundet) är en avdelningsdirektör i Vattenfall! Denna grupp har nyligen färdigställt ett studiematerial i energifrågor som är så tendentiöst och lögnaktigt att man häpnar. Detta material ska förbereda deltagarna för ett kongressbeslut 1979. Det är därför viktigt att dessa mäns fördomar inte får stå oemotsagda och framstå som *vår* åsikt i energifrågan.

Alla opinionsmätningar visar att kvinnor är mer negativa till kärnkraft än män. En del hävdar att det beror på att kvinnorna är okunniga och vidskepliga och inte begriper sig på teknikens välsignelser: "Kvinnornas irrationalitet har under seklernas lopp mobiliserats oräkneliga gånger för att med menadkulten försöka stoppa mänsklighetens framåtskridande", skriver tex en man vid namn Mike Ericson i tidskriften Kärnkraft och utveckling. Andra finner det mer sannolikt att kvinnor genom sitt sätt att leva och framför allt genom sin närhet till barnen tenderar att bli mer angelägna om att skydda det levande än att till varje pris öka bruttonationalprodukten.

Hur det än må vara med detta finns det, som "SOL och URAN" visar, utomordentligt starka rationella skäl för kvinnornas skepsis inför kärnkraftens välsignelser. Det är viktigt att vi låter våra åsikter få uttryck i handling och inte överlämnar åt teknokraterna att forma framtidens samhälle. Ett sätt tror jag kan vara att ta upp de här frågorna i fackliga sammanhang. Gå med i studiecirklarna i energifrågor! Kräv att det ensidiga studiematerialet kompletteras med annat material! ("SOL eller URAN" är utgiven av det statliga sekretariatet för framtidsstudier och kan alltså inte avfärdas utan vidare.) Följ organisationens uttalanden i energipolitiska frågor och protestera när det är motiverat! Hjälp till att hindra att många små och till synes oskyldiga beslut fattas som tillsammans obönhörligt leder till Uran-Sverige!

Inga-Lisa Sangregorio

SOL eller URAN — att välja energiframtid

Författare Måns Lönnroth, Thomas B Johansson och Peter Steen, Liber Förlag/Sekretariatet för framtidsstudier, ca 40 kr

foto: Cecilia Borggård

Mjuk energi, fred och socialism

Många tycker att det är svårt att sätta sig in i energifrågor. Det mesta som skrivs och sägs i vårt land berör delfrågor, hur många aggregat som ska laddas eller inte laddas, vårt beroende av olja etc. Det är viktiga frågor men de måste passas samman för att bli verkligt meningsfulla.

En av dem som har satt samman fakta på ett begripligt sätt och beskrivit en helhetsbild är den amerikanske forskaren **Amory Lovins**. Till skillnad från de flesta svenska politiker och experter är han övertygad om att det inte går att kombinera kärnkraft med alternativa energikällor. Det är två helt olika sätt att förhålla sig till framtiden och vi måste välja det ena eller det andra.

I boken "**Mjuk energi**" beskriver Lovins två olika framtidsmöjligheter. Han kallar dem för "den mjuka vägen" och "den hårda vägen" och han förespråkar den första.

Den hårda vägen är en direkt fortsättning på dagens situation, snabb utbyggnad av centraliserade och avancerade teknologier för att snabbt öka tillförseln av energi, främst elektricitet. Kärnkraften är central.

Den mjuka vägen kombinerar kraftiga satsningar på effektivitet och besparingar med en snabb utbyggnad av förnyelsebara energikällor som sol, vind och biomassa. Centralt för den mjuka vägen är att man anpassar mängden producerad energi till användarnas behov av energi.

Att värma upp en bostad ett tiotal grader med hjälp av kärnkraft som svarar mot miljardtals grader kallar Lovins för "att skära smör med motorsåg".

Han avlivar också myten om att kärnkraften är billig, och han har övertygat många amerikanska politiker, men ännu inga svenska. Arbetslöshet och inflation är biverkningar av kärnkraftssamhället. Ett samhälle med centraliserad och avancerad teknologi är sårbart, kärnkraftsanläggningarna måste skyddas mot sabotage och strejker, ett enda misstag kan stänga av ett helt land.

Alternativa, decentraliserade energisystem som den mjuka vägen innebär är ofarliga, demokratiska och inte sårbara för stora regioner.

Likheten mellan Amory Lovins och **Hartvig Sætra** är att de båda har en helhetssyn på energifrågan utifrån ett ekologiskt perspektiv. Skillnaden dem emellan är att Lovins framför allt lägger moraliska aspekter på sina slutsatser medan Sætra drar klara politiska konsekvenser.

Med sin bok **"Ekologi och socialism"**, som efter fyra år äntligen översatts till svenska, bidrar Sætra på ett välgörande sätt till den svenska debatten.

Boken är norsk, beskriver norska förhållanden, men det mesta är användbart även för svenskar.

Han kallar sig ekosocialist och går till storms både mot kapitalister och mot ortodoxa marxister.

Att kapitalismen har överlevt, säger han, beror på dess förmåga att dämpa fysisk nöd och socialt missnöje med hjälp av ökande resursförbrukning. Utan det ständiga slöseriet skulle kapitalismen ha tvingats säkra profitterna på ett mera traditionellt sätt: genom att suga ut arbetarklassen. Detta skulle ha lett till en revolution enligt klassiskt marxistiskt mönster.

Sætra kritiserar de bokstavstroga marxisterna för att hänga sig fast vid artonhundratalet och vid tron på ohämmad tillväxt. När Marx levde fanns inte ordet ekologi, miljöförstöring var ett okänt begrepp. Enligt Sætra måste vi bygga vidare på socialismen, den är nödvändig men inte tillräcklig för att skapa ett samhälle som kan överleva.

I ekologin finner han svaret på varför den socialistiska revolutionen har låtit vänta på sig.

Marx sa att all politik i sista hand är ekonomi. En ekosocialist säger att all politik växer fram ur ekologiska sammanhang och menar att det inte finns någon motsättning mellan de två uttrycken, eftersom ekonomi betyder förnuftig hushållning med knappa resurser.

I **"Ekologi och socialism"**, som till ganska stor del bygger på Georg Borgströms tankegångar från 60-talet, ingår också en genomgång av ekologiska grundbegrepp. Boken är lättläst och bör kunna hjälpa till att få fart på den svenska energidebatten.

Eva Thibaud

Amory Lovins: Mjuk Energi (Askild & Kärnekull)
Hartvig Sætra: Ekologi och socialism (Forum)

Stormen

Varför ringlar köerna utanför Dramaten kvarteret runt för att få se "Stormen", Dramatens "totalsatsning" om kärnkraften? Knappast för att det var bra teater — det var de flesta teaterkritiker eniga om. Kan det vara för att ämnet är så angeläget? Så här skriver ett par insändare i Dagens Nyheters Stormendebatt:

"Kan inte statens vattenfallsverk och strålningsbyråer och energikommissioner och allt vad det är ens ge en närhet av sanningen i kärnkraftfrågan så tycker jag det är förbannat just att statens skådespelare försöker göra det".

"Nu väntar jag på en Orkan, för att där få uppleva diskussionen om hur vi påverkar våra folkvalda att lyssna på oss och göra som vi vill... Jag måste få lära mig, få självförtroende nog att kunna diskutera och utbyta erfarenheter med andra om hur jag kan påverka beslutsfattandet".

När människor går emot kärnkraften handlar det om att de vill vara med och påverka sin framtid, forma samhället, välja livsform. Det handlar om kvalitativa värden. Är det ett historiskt steg mot verklig demokrati där människor aktivt påverkar samhällsutvecklingen och tekniken? Är köerna utanför Dramaten ett synligt uttryck för det?

Apropos Vi mänskors fredsnummer

"Det här numret handlar om kvinnors medansvar när det gäller krig och fred. Det är den största frågan av alla, och vi påstår inte att vi kan ge något svar."

Så inledde jag min presentation av Vi Mänskor nr 2, 1978: numret inbjöd till debatt. Och vi har fått intressanta reaktioner. De häftigaste kommentarerna har utlösts av *Ulla Torpes* artikel *"Kvinnokamp för fred mot krig."* Både *Karin Månsson* (i *Ny Dag* 24.5.78) och *Maud Hägg* (i *Aftonbladet* 15.6.78) har läst den som om UT skulle mena, att den radikala kvinnorörelsen nu ska lägga ner vad den hittills arbetat med för att starta nån slags ny fristående miljö- och kvinnokamp.

Undertecknad påstår att detta är att läsa UT som fan läste bibeln. Det framgår enligt min mening klart, att UT ingalunda vill att kvinnokampen vare sig skall *"ändra inriktning"* eller

"avväpnas". Hon hävdar däremot, att konsekvensen av allt den verkat för borde vara ett vidgat engagemang också i miljö- och fredsfrågor.

MH anser tydligen att saken redan är klar: *"Den del av kvinnorörelsen som tagit ställning för socialismen har alltid deltagit i det stora fredsarbetet"* (=kamper mot imperialism, kapitalism, rasism, utsugning och förtryck). Det gäller att fördjupa kampen och gå vidare.

Just det. Men fler än de redan väckta måste med. Det finns många kvinnor som ännu inte klart kopplat det privata och det politiska, som är på väg att se sammanhangen.

KM efterlyser *"en vettig analys av krigets och våldets orsaker"*.

Denna fråga har filosofer, politiker, ekonomer och kvinnoorganisationer sysslat med i hundratals år, och det är riktigt att vårt nummer inte gav det slutgiltiga svaret. I den historiska översikten påpekade jag dock, att de första pacifistiska kvinnorörelserna hävdade kvinnans speciella utvaldhed till fredsarbetet utifrån en närmast mystisk tro på kvinnans godhet etc, men att arbetarrörelsens kvinnor och senare vår tids nya kvinnorörelse alltid har räknat med sociala och ekonomiska sammanhang.

Enligt min mening ingår detta också i UT:s resonemang. När MH anklagar henne för biologism, är det bl. a på grundval av förvanskade citat från en annan artikel av undertecknad. Ett tillrättaläggande av detta har Monica Lundquist gett i *Aftonbladet* 7.8.78 — tack för det!

Vi publicerar här ett läsarbrev som tar upp ett konstruktiv debatt. Fler är välkomna.

Harriet Clayhills

Kvinnokamp — fredskamp motsättning eller allians?

I "vi mänskors" fredsnummer (nr 2/78) belyses fredsfrågor och kvinnorörelse på många sätt. Många aspekter behandlas och olika synpunkter framförs. Men vad jag saknar är en verklig analys varför kvinnorörelsen skall syssla med freden. Sedan länge har det funnits en koppling mellan kvinnor och fred och mellan fredsörelse och kvinnorörelse. Men vari består detta samband? Det räcker inte med att vagt antyda att kvinnan står närmare livet och barnen, vår-

dar och värnar. Även om kvinnan, i positiv mening, står för många känslomässiga värden är det ju fortfarande möjligt att analysera hennes situation i teoretiska termer.

Ett sätt att närma sig problemet är att knyta an till marxistisk teori när det gäller produktion och reproduktion. Som väl är känt är kvinnan huvudsakligen knuten till reproduktionen dvs till att föda, uppfostra och sköta barn och till att ge service när det gäller mat och andra elementära be-

hov till vuxna arbetare i produktionen. Detta gäller inte bara i hemmet utan slår också igenom utanför hemmet i kvinnornas förvärvsarbete. I traditionell marxistisk teori har alltid produktionen ansetts som det viktigaste området. I och med den nya kvinnorörelsen har många nya teorier om reproduktionens betydelse kommit fram. Bl a finns det de som vill kalla reproduktionen (eller delar av den) för produktion av liv och det kan kanske ge en antydan

om förskjutningen i perspektivet.

Det är kanske inte så självklart, att produktionen av ting kommer först, är viktigast eller nödvändigtvis är det område som man tar som utgångspunkt för en politisk analys med materialistiska anspråk. Produktionen av liv är ju ändå förutsättningen för produktionen av ting.

Om man fortsätter den ovan skisserade teorin (som i första hand måste ses som ett utkast, ett försök att ifrågasätta etablerade teorier) så framgår det också klart att det är genom sin samhälleliga ställning, som producenter av liv, till skillnad från männen som producenter av ting, som kvinnan står närmare livet. Det är alltså inte fråga om något mystiskt biologiskt samband eller några mystiska blodsband. Att en individuell kvinna föder ett barn är i och för sig ett biologiskt faktum, men att kvinnor som grupp föder barn under vissa sociala och ekonomiska villkor och framförallt med vissa förväntningar på sig själva som mödrar är naturligtvis ett samhälleligt fenomen och har att göra med politiska ideologier.

Som producent av liv har kvinnan en nyckelfunktion i samhället. I dagens svenska samhälle klagas det över att kvinnan inte föder tillräckligt många barn utan att man är beredd att ändra och förbättra kvinnans villkor när det gäller barntillsyn, ekonomi och möjligheter till ett fullvärdigt socialt liv också utanför hemmet. Vi lever alltså i ett samhälle där kvinnan har föga inflytande över sitt eget liv och över samhället i övrigt. Man skulle alltså i och för sig kunna tänka sig ett samhälle där kvinnorna på grund av sin viktiga funktion har en helt annan dvs mycket starkare social ställning. Det är återigen inte födandet, det biologiska

som är avgörande utan det samhällssystem det förhåller sig till.

Jag menar att det gör en viktig skillnad för ens ställningstagande i kvinnopolitiska frågor om man allmänt pratar om kvinnan som värnare av livet, eller om man tar sin utgångspunkt i resonemang liknande dem jag skisserat ovan. Freden blir då ett kvinnokrav på samma sätt som fri abort, säkra och gratis preventivmedel, bra gynekologisk vård, kvinnans rätt till sexualitet på egna villkor, dvs det har att göra med kvinnans rätt att bestämma över sin egen kropp. Att kämpa för kvinnans rätt till sin egen sexualitet på egna villkor liksom s k personliga frågor och problem som berör vardagslivet blir då lika viktigt som att kämpa för freden eftersom det är två sidor av samma sak. I Öststaterna där freds rörelsen sedan länge är förankrad i den officiella kvinnorörelsen är däremot förhållanden när det gäller abort och preventivmedel liksom sexualupplysning dåliga i de flesta stater vilket främst drabbar kvinnorna. Att kämpa för kontroll över sin egen kropp måste här vara väl så viktigt som att ens avkomma inte blir napalmbombad eller nedskjuten i strid.

Orsakerna till krig är naturligtvis många. Det finns samhälleliga motsättningar av många slag. Men en grundläggande sådan är den som går mellan män och kvinnor. Så länge den inte är löst tror jag inte någon fred är möjlig. Så länge kvinnorna dvs hälften av jordens befolkning har mycket liten möjlighet att hävda sina erfarenheter i det politiska livet, i sina "privata" förhållanden och i samhället i övrigt kan det inte bli någon verklig fred. Med detta menar jag inte att kvinnor i och för sig är mer fredsinriktade än män utan att det alltid kommer att finnas starka motsätt-

ningar i samhällen där stora grupper är uteslagna från ett reellt samhälleligt inflytande.

Den här analysen är också viktig när det gäller kvinnorörelsens utveckling. Det finns många exempel i historien på hur kvinnorörelsen nästan gått under eller avtagit i styrka därför att man lyckats kanalisera kvinnorörelsens totala krav på en enda fråga tex rösträtten eller på andra förtryckta grupper tex de svarta, barn, arbetare, sjuka, gamla, u-landsbefolkningen etc.

I några artiklar i fredsnummeret av vi människor framhåller man faran från feminismen. Oavsett vad man anser om och menar med feminism så förefaller den mig att vara så pass lite förankrad i den svenska kvinnorörelsen så att den kan knappast utgöra någon "fara". Vad som däremot kan vara en fara är att kvinnors rätt att kämpa för sina egna krav på sina egna villkor tycks vara så lite förankrad i dagens svenska samhälle.

Samtidigt som det är viktigt att kämpa för konkreta freds krav tex mot neutronbomben och mot upprustningen, måste det vara viktigt att föra fram andra krav som utgår från kvinnans egen situation och sker på hennes villkor.

Ingrid Primander

"SÅNGEN FÖDER SEGER"

Om musik i Vietnam av Solidarisk handel

64 sidor * Rikt illustrerad
26:— inkl porto. Boken kan beställas gm insättande av 26:— på postgiro 40 98 80—2. Skriv Sången föder seger och ditt namn och adress på talongen.

SOLIDARISK HANDEL

Kungssteng. 27, 113 57 Stockholm.
Tel. 31 86 42

Öppet torsdag—fredag kl 14—18

Göteborg

Länsmansgårdens Tobak

Daggdroppegatan 2 - Tel. 54 45 72

Läsvärt

Kultur kan vara kommunikation. Att känna igen sig, att veta att andra känner och tycker som man själv. Att bli bekräftad och styrkt. Vi vill vara ett led i den kommunikationen, föra vidare kunskapen om vad som sägs. I böcker t ex. I "Läsvärt" vill vi blanda recensioner och författarporträtt, översikter och analyser. Vi vill inte i första hand döma och bedöma utan förmedla.

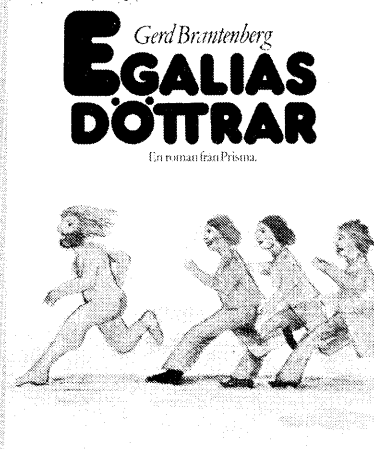
Gerd Brantenberg: Egalias döttrar

Övers. Ebba Witt-Brattström
Prisma

Det är viktigt att gång på gång påpeka att det inte är ombytta roller kvinnorna i kvinnorörelsen eftersträvar. Inte desto mindre känner man sig frestad att önska sig till landet Egalia, som den norska författaren Gerd Brantenberg beskriver i sin bok "Egalias döttrar".

Kvinnorna har makten i det landet, men en makt i balans med naturen, det ska understrykas. Man skulle gärna vilja uppleva hur det skulle kännas att ha allt och alla på sin sida, alla krafter i samhället som tjänade kvinnorna, där "människor" heter "kvinniskor", där ordet "man" heter "dam", där röda gubbar vid övergångställena är röda kvinnor, för att bara nämna några saker.

Det är en noga genomarbetad och genomtänkt bok. Någon kan

invända just att det inte anger någon lösning på kvinnornas problem med ombytta roller, där kvinnorna tar över hela maktapparaten och hierarkin. Nej, det är

ingen lösning. Kvinnor vill inte bli som män. De ska naturligtvis lösa samhällsproblemen på kvinnovis, utifrån sina villkor. Hur når man dit? För att påpeka det absurda i det nuvarande patriarkaliska samhället måste man göra något absurt. Vända på allt, in i minsta detalj, skriva om det med ombytta förtecken. Och då finner man att det hela är förtvivlat — ja, just förtvivlat — lustigt, det som i vanliga fall betraktas som allmängiltigt, när männen har makten. Då, eller rättare nu är det som bekant inte det minsta lustigt eller skattretande.

Gerd Brantenberg har lyckats med en svår sak. Hon skriver med distans, men värmen finns där och sympatierna ligger ändå hos kvinnorna/åtminstone mina!/.

I Egalia är det männen som har låglöneyrken, som passar barn, som har papiljotter i skägget, som pyntar sig, som lider i för spetsiga skor och i PH. Även de maktha-

Cheri Register: Kvinnokamp och litteratur i USA och Sverige

Rabén & Sjögren

Förf. är fil dr i germanska språk och litteraturhistoria samt bitr professor för kvinnostudiekurser vid University of Minnesota. Den första delen av boken handlar om kvinnorörelsen och feministisk kritik i USA. Den andra halvan handlar om motsvarande företeelser i Sverige. Ett kapitel ägnas "en feministisk kritik av Tora Dahls Gunborg-serie". Det är faktiskt rätt intressant att läsa en på en gång utomstående och rätt insatt persons syn på våra svenska förhållanden och vår kvinnolitteratur.

LW

Virginia Woolf: Mrs Dalloway

Övers: Else Lundgren
Forum

Mrs Dalloway är förtjusande: älsklig, lätt och livlig. Den dag i hennes liv, i början på 20-talet, som Virginia Woolf beskriver, rymmer två stora händelser. Hon förbereder en fest för många gäster, hon söks upp av en beundrare som hon inte sett på 30 år. Han har just återvänt från Indien. Som kontrast mot denna glittrande överklassvärld ställs ett olyckligt par: en chockskadad världskrigssoldat som går mot vansinne och hans olyckliga italienska flickhustru. Som alltid är Virginia Woolfs förmåga att få människor, ljud, stadsmiljöer att leva märklig — och förblir det i Else Lundgrens känsliga översättning.

KW

Gerda Antti: Inte värre än vanligt

Alba

Flickan Maria vaknar en morgon, och registrerar sin trista tillvaro bland ölburkar, halvtomma glas, gråsvarta askkoppar och mammans senaste älskare. I "Artur, Arnold och jag" berättar en medelålders kvinna som tillfälligt tagit plats som hushållerska åt två bröder på landet. I "Begravningen" gör en flicka upp räkningen med sin dominerande far och i "Knaket i själen" överges en kvinna av en man som hon haft ett långt förhållande med. Mycket enkelt, med vardagens ord återger Gerda Antti miljöer och människor som man uppfattar som mycket svenska. Många har redan upptäckt att vi med Gerda Antti fått en ny bra berättare.

K.W.

vande kvinnorna har språket i sin tjänst, givetvis: det heter fru Gud, befruska i stället för behärska, Lucia blir svordomen... När en ung pojke vill bli sjökvinnna får vi oss ett känt mönster serverat, fast tvärtom. Han uppmanas sluta läsa så många äventyrsböcker om kvinnors stordåd och läsa en ungdomsroman i stället. "Dessutom är det ingen riktig man som vill gå till sjöss. Vad skulle det bli av barnen?" — "Ja, men," svarar pojken, "de flesta sjökvinnor jag känner har barn." — "Ja, det är ju en helt annan sak. En mor kan ju aldrig bli som en far för sina barn." Och i bakgrunden står system och retar honom: "Ha, ha, en man kan väl inte bli sjökvinnna heller."

Vi får följa direktör Bram och hennes familj i olika skeenden, bl a på en dråplig debutbal, där pojkarna får dansa inför kvinnorna, som är mer eller mindre intresserade. De står mest i klungor

och pratar och dricker. — Det blir dråpligt just för att det är det omvända som händer. Våra köttmarknads-danstillställningar är inte precis dråpliga. Varför accepteras ett maktförhållande, medan det omvända uppfattas dråpligt, lustigt? Boken blir rätt använd ett tungt bidrag till kvinnokampen. Kvinnor kan lära sig mycket, och män...

Andra delen i boken domineras av den framväxande mansrörelsen i Egalia, men innan dess har "han blivit hennes". I denna mansrörelse finner vi vår kvinnorörelsens alla diskussioner, problem och frågeställningar, betraktade med allvar, värme och skämt: "Maskulinisterna bryter ett tabu — Mansförtrycket, en historisk nödvändighet — Aveljdjurs tragedi — Varför manskamp?" osv.

Som kämpande i kvinnokampen skulle man i konsekvensens namn tagit ställning för mansrö-

relsen i boken. Gör man det? Var ligger sympatierna när direktör Bram diskuterar den mans-bok hennes son Petronius skrivit, där han i sin tur vänt på rollerna. "Patriarkat", säger hon, "det skulle väl då betyda att männen styrde och ställde?" I och för sig kan hon acceptera att han gör sig till "taleskvinna" för mansfrigörelsen, men hon ber honom inse att män saknar all verklig kontakt med livet. "De har ingen fysisk kontakt med sin avkomma, därför är de heller inte i stånd att tänka på hur det går med jordens folk sedan de själva dött. I ett samhälle där männen fick lov att bestämma skulle allt liv dö ut. Om inte männen hålls nere, om inte männen civiliseras, om inte männen hålls på plats kommer allt liv att förgås..."

Önskar man därefter, med bokens sista mening "Och som alltid fick Rut Bram sista ordet?"

Karin Lentz

Barbro Backberger: Inga träd växer in i himlen

Zindermans

Aggressiviteten är det allra mest förbjudna, det allra mest okvinnliga. Det skrev Barbro Backberger i debattboken "Det förkrympta kvinnoidealet" som kom ut 1966.

Cilla, huvudpersonen i Barbro Backbergers debutroman "Inga träd växer in i himlen", från ifjol, hon kan bli arg hon. Men det sitter långt inne. Hon lär sig att ge igen med ord och knytnävar. Att svälja gråten och replikera. Även om tårarna kommer rinnande både nu och då.

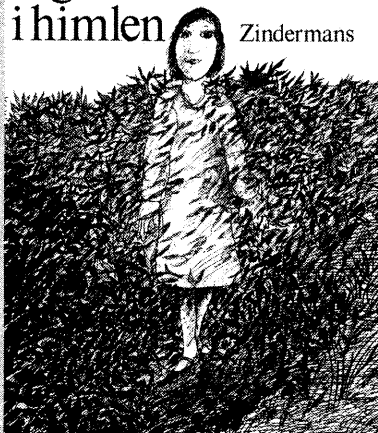
"Jag stod mitt på skolgården, dammet rök fortfarande kring mej, men annars var det tomt i en vid ring runtom. Långt borta såg jag häpna ansikten, hörde jag en röst:

— Hon e la inte klok den, ho slåss med sjätteklassarna!

Lite för sej själva stod en klunga stora pojkar, det var dom jag nyss hade slagits med. Våra blickar möttes, om igen knöt jag nävarna, andhämtningen växte till en storm inom mej. Jag hade varit rädd först, just när den här stora pojken som jag aldrig gjort nåt ont knuffade till mej och jag flög på honom och sen på hans kamrater som stod runt omkring och skrattade. Men medan jag slog och bankade och pojkarna slog och bankade tillbaka hade jag glömt skräcken för något annat: Det var skönt att slå och härja, att äntligen få ge sig på dom, att få lika gott igen, att

Barbro Backberger Inga träd växer in i himlen

Zindermans

vara mitt i." (Sidan 179)

Det är inte bara Cillas aggressivitet som beskrivs. Hennes mor slår också till ibland. Inte på samma sätt som Cilla på skolgården. Utan hon far ut mot ungarna. Med ord och slag. När hon inte orkar längre, när hon sitter bunden hemma medan mannen är på resande fot, när pengarna är på upphållningen, ransoneringskortet tryter och desperationen ökar. Men det är ingen ilska som leder till lättnad. Moderns slag resulterar istället i tårar. Förmodligen skuldyngda tårar.

Men "Inga träd växer in i himlen" är inte en bok som är fylld av mänskliga slagsmål. Varken handgripliga eller muntliga. Backberger bejakar Cillas naturliga aggressivitet. Aggressivitet behöver inte nödvändigtvis vara av ondo. Cilla är en tjej som lär sig att säga ifrån, att inte falla in i den våpiga, mähäiga, lealösa

kvinnoroll som är alltför vanlig, inte minst i litteraturen.

Den bild som tecknas av Cilla är sympatisk. Nästan alltför sympatisk. Hennes uppväxtår i en svensk småstad under tiden kring andra världskriget, hennes relationer till föräldrar, syster och kamrater. Hennes läslusta, fantasi, hennes oro över att vara annorlunda. Cillas osäkerhet, som stundtals övergår i självförakt, hennes ifrågasättande, hennes styrka att trots allt vara annorlunda, att undan för undan våga mer och mer gör henne till en positiv uppenbarelse, till en person som man gärna vill identifiera sig med. Ögonen jagar fram över de 359 boksidorna och Cilla kommer ohjälpligt i fokus.

Om man tar sig själv i kragen och försöker få litet distans till den egna personfixeringen vid Cilla fördjupas emellertid perspektivet. För Backberger har gjort sig möda att försöka frilägga banden mellan det privata och samhälleliga och hur de egna föreställningarna och handlingarna påverkas såväl av den egna omgivning som av det världspolitiska läget.

När Cilla är med och mobbar en annan flicka vill hon egentligen inte. Ändå deltar hon i den kollektiva skändningen och konfronteras med den kollektiva skammen:

"Rut satte sej upp, nu stod hon upprätt, hennes ögon tittade i jämnhöjd in i våra. Ringen var helt och hållet upplöst, vi stod om varann och stirrade och ingen förstod, hennes ögon rann

KVINNOLIV — FÖRORTSLIV

(c:a pris 52:— i Edita Morris KLARTEXTserie) av Margareta Schwartz och Suzanne Sjöqvist är en uppfordrande nutidsskildring av mödrarnas, invandrarnas och de utsorterade människornas dagliga liv i en Stockholmsförort.

Rikt och ömt fotoillustrerad av Lasse Nyberg. LÄS! RES MED! SE!

AMALIE SKRAM: Professor Hieronymus (pocket c:a pris 42:—)

AMALIE SKRAM: På S:t Jörgen (pocket c:a pris 42:—)

R. AMBJÖRNSSON: Familjeporträtt (c:a pris 42:—)

Gidlunds

över av sorg och av anklagelse, vi vek undan, där stod hon mitt ibland oss, vad var det som hade hänt, ähh, säj att det inte gör nåt, säj att det inte har hänt...

Men hon fortsatte att stirra på oss som när hon låg nere i brunnen av ben och fötter och alla huvena hängde högt över henne, hon sprang sin väg, jävular också, hon fortsatte att gråta och sprang ifrån oss.

Så stilla det var härinne...
Vi kunde inte se på varandra."
Vi kunde inte se på varandra."
(sidan 55)

Familjen spelar en central roll i Cillas liv. Där finns också gruppsammanhållning och omtanke, trots sprickor, yttre tryck, påfrestningar och urladdningar.

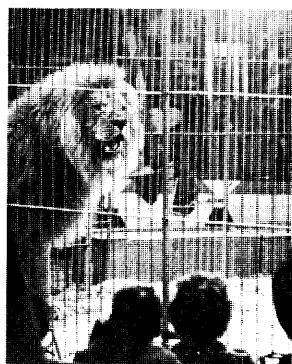
Krig rasar. Människor dödas och lemlästas. Också för Cilla och hennes omgivning får det konsekvenser. Ransoneringskort, inkallelseorder, ekonomisk knapphet, hotande rubriker i tidningar och obegripliga laddningar i ord som "fred" och "koncentrationsläger".

"Inga träd växer in i himlen". Nej, säkert inte. Men Barbro Backbergers porträtt av den växande Cilla, hennes omgivning och det påbörjade fjärmandet (?) från den egna samhällsklassen har både rymd och skärpa. Intresset koncentreras, trots distansförsöken, till Cilla. Hur mycket av Cilla som är Barbro Backberger vet jag inte och det är väl också ganska ointressant. Däremot vore det intressant att få läsa mer om Cilla. Om hennes inträde i den sk vuxenvärlden och hur författaren ser på hennes och omgivningens utveckling efter andra världskriget.

I den inledningsvis nämnda debattboken efterlyser Backberger "vår egen Strindberg", alltså en kvinnlig Strindberg. Men vad vi behöver är inga Strindbergs-epigoner, utan fler "Cillor". För boken om Cilla skulle Strindberg aldrig kunnat skriva. Inte ens om han levte i hundra år och bevitnat 1940-talet. De böckerna kan däremot skrivas av dagens "Cillor".

Kersti Jalava

Karin Lentz

...få dem på fall

Karin Lentz:
...få dem på fall

Lunds Bok och Tidskrifts
AB

Varför jag tycker så bra om Karin Lentz dikter är ganska lätt att ange. Här talar en kvinna som befinner sig mitt i en kamp som både är kvinnokamp och klasskamp. Med ögon som iakttar, öron som avlyssnar t ex det ospråk — utredningsspråket — som breder ut sig i Sverige som en böldpest, händer som har erfarenhet både av vardagsliv, av banderollbärande och diskplockande på Bokcafé i Lund. Framför allt, hon har humor och vrede när hon ser sig om i världen och Sverige. Hennes dikter är kanske ojämna, med det saknar betydelse. Det viktiga är att här talar en kvinna med ett klart angivet mål, som vet hur hon ska koncentrera sin kraft för att nå det — och få andra med sig.

KW

ANAI NIN

DAGBOK 3
1939-1944

Anais Nin:
Dagbok 3, 1939—1944

Övers. Britt Arenander

Trevi

Anais Nins Dagbok 3, i fortsättningsvis utomordentlig översättning av Britt Arenander, känns mattare än hennes tidigare dagböcker. Kanske beror det på scenbytet: Anais Nin har flytt till New

York men har mycket svårt att anpassa sig till det amerikanska livet. Vad som i Pars är mänskligt utbyte, idédiskussioner och livsexperiment blir här reducerat till vännernas ensidiga utnyttjande av Anais geni för vänskap och kärlek. En av de mer bestående handlingar hon lyckas genomföra är inköpet av en tryckpress, på vilken hon sätter egna och andras verk. Hon får också en viss kritikerframgång. Till slut blir dock Anais Nin definitivt överanstängd och måste gå i analys för en kvinnlig psykiater, som lär henne sätta sina egna gränser.

Men även om överraskningen och beundran inför Anais Nins språk, hennes förmåga att låta oss komma känslor och upplevelser mycket nära, falnat något, innehåller hennes tredje bok ändå svårvunna insikter, som kanske formuleras här för första gången. Har någon tidigare kunnat skriva som Anais Nin: "Jag har verkat i hemlighet genom gåtfulla kanaler. Människor kan inte ens se vad jag har åstadkommit. De känner inte igen mig. Inför mina trollkonster är de tysta. Jag är alltid osynlig, därför att jag är det undermedvetnas röst. Jag siktar in mig på varandets centrum."

KW

Om manlig längtan och förnekelse

Rubriken är undertiteln till Erik Centerwalls *Livstid* (Liber förlag) och anger vad den handlar om. Också kapitelrubrikerna är symptomatiska: Regnet, Mjukt vatten, Hård yta, djupt vatten, Ingen mans land, Hunger, Kristid, Kolonialiseringen, De nya herrarna...

Erik Centerwall kan den politiska teorin och det politiska språket och använder det på sitt ämnesval. Men hans ambition är också att nå fram till ett nytt språk för att tala om de nya områden som han upptäcker hos sig själv, insikter och upptäckter som ganska många svenska män plötsligt står inför, som en följd av medvetna val men ibland också helt överrumplade, förtvivlade: här händer dem något som de aldrig förberetts för...

Ibland kan det verka som om Erik Centerwall vore den unga svenska mansrörelsens enda röst. Det är med förkärlek han som intervjuas — eller själv skriver — när "den nye mannen" (ett fånigt uttryck, men hitta ett bättre!) skall definieras.

Man kan också säga att EC själv tagit på sig besväret att försöka uttrycka och nansera alla dessa nya upplevelser och ofta svåra känslor som omställningen medför från ett föräldrat mansideal (som vi alltför väl känner) till ett nytt och ännu ganska okänt och konturlöst medför.

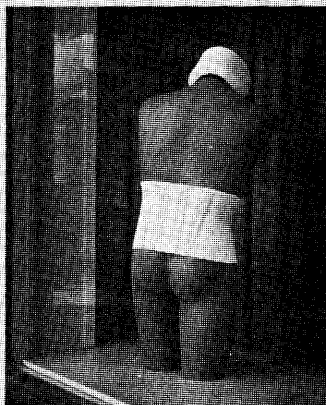
Att detta nya ideal innebär en omställning från rollspel och maskhållande disciplin till bejakande av känslor och av "kvinnan inom mannen" gör inte saken lättare. Sentimentalitet och förlöjligande från andra män och kvinnor ligger nära till hands.

EC arbetar oerhört med sina texter. De är inte bara uppgörelser med mansrollen utan bär också vittne om tydliga och höga personliga ambitioner när det gäller språket. Drömmen tilldelas en viktig roll; de budskap som tar

Erik Centerwall

Livstid

Om manlig längtan
och förnekelse

sig drömmens form tolkas som viktiga och riktningsskildrande. *Livstid* beskriver på olika plan en utvecklingsgång som tagit många år och strängt taget sträckt sig över EC:s hela liv. Han gör det i dialektisk form, söker renodla och förena motsatserna i sitt och varje människas liv, mellan känsla—intellekt, manligt—kvinnligt, i en syntes som borde bli mänsklig.

Ofta har detta medvetet nya sätt att känna och tänka avsatt bra och nyttiga iakttagelser. Jag vill gärna citera:

Om kompisappan:

"I familjen kan man se hur den nya mansrollen nu börjar tränga igenom... Han pendlar mellan tillknäppt kontroll och pubertal lekfullhet. Det är den nya pappan, kompisfarsan, önskefarsan som fattar vad man säger, som själv går i jeanskläder, som gillar att leka. Det är den nya omogenhe-

ten vi dansar in i. Vuxna i frusen pubertet, med ständig upptäckarglädje i konsumtionslandet, som leker doktor, som tittar på TV-serierna, som förlägger allt till omvärlden..."

Om kunskap och mognad:

"Att kunna lära av äldre män, att kunna ta emot auktoritet, att lära sig genom ett förhållande som innebär både kunskap och mognad — det är vad jag mest av allt saknar i det västerländska samhället. Själv har jag snarare bekämpat auktoriteter, vägrat att erkänna andra som källor till min egen kunskap."

Om manlighet:

"Jag gillar verkligen min manlighet — mer och mer allt eftersom jag skriver. Den där lite obestämda men intensiva känslan av att upptäcka, att söka, att kämpa sig fram, lagandan, den där känslan av att vara ett gäng killar som håller ihop, slåss med varann, smyger med porrtidningar, snackar om tjejer. Jag vill inte dölja det med lager av moralism."

Medan han skriver, upptäcker EC att "det finns en väg tillbaka förbi alla de där spärrarna och ned i barndomen." Via den borde en känsla av kontinuitet kunna återupprättas i livet. Men fortfarande är det svårt. Det finns "en död punkt", ett glapp mellan det generella och det privata, det yttre och inre. "Ett okänt område mellan känsla och vad jag säger att jag känner, mellan magen och munnen — i hjärtat. Där sitter ångesten men också livskraften." Jag tror det är viktiga iakttagelser som Erik Centerwall förmedlar.

K W

Se höstens nyheter i vår bokhandel

kulturcirkeln

Sveavägen 41 (ABF-huset),
Stockholm
Tel. 20 50 80

Några ord till min älskade

— om du orkar lyssna

KVINNOR OM SEX

Grupp 8 Prisma

Många ord till en oälskad

Till min man — om han kunde läsa, Några ord till min älskade — om du orkar lyssna — det är boktitlar som knappast röjer några större förhoppningar om en dialog med det motsatta könet. Ändå framhärda kvinnorna i sin monolog.

Författarinnorna till **Några ord till min älskade** (Grupp 8, Prisma) är många och anonyma. Samlingen har sin upprinnelse i ett upprop våren 1977 i Kvinnobulletinen, där det framhålls att "kvinnors sexualitet definierats av män, beskrivits av män, betygats av män. Framför allt förnekats av män. Men vår sexualitet är faktiskt vår, och nu tycker vi det är dags att skriva

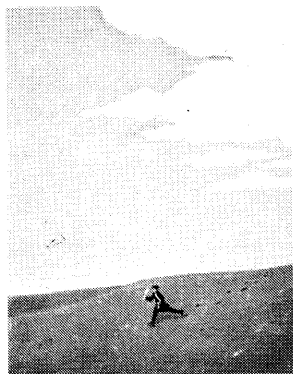
om den." Syftet anges vara "att öka vår kunskap".

Resultatet har blivit 167 sidor dikter och prosa om sex, och högst skiftande. De flesta bidragen har karaktär av "att skriva av sig", tyvärr på ett språk som — i mitt tycke — inte ligger särskilt långt från "veckotidningarnas kärleksnovellerotik och porrtidningarnas råa och stereotypa skildringar." Inte tillräckligt långt i varje fall. Bara några bidrag har ett personligt, ofta anspråkslöst språk.

Antagligen är det naturligt att en första samling av det här slaget måste se ut så här, att uttrycks- vilja kommer före intensitet, djup, kvalitet. Men målsättningen "raka, ärliga berättelser" är knappast tillräckligt i längden, det fordras också fördjupning och analys.

K.W.

LEVANDE LIVET!

REIDAR JÖNSSON

(NORSTEDTS)

Levande livet?

Ända in mot hälften av **Reidar Jönssons Levande livet** (Norstedts) kände jag mig nästan helt blockerad av själva språket: upprepningarna, slappheten och torftheten i den vardagsjargong som återgavs. Men så märkte jag att jag trots allt blivit fängslad, att själva berättelsen och frågor inunder fått tag i mig.

Boken handlar om ishockeyspelaren Hasse, den dag som kontraktet med Kanada blivit klart och händelsen ska firas inom fa-

miljekretsen. Detta är Hasses avstamp från den svenska småborgerligheten och ytterst från den arbetartillvaro som knäckt hans far och gett honom cancer, och som den äldre brodern, Ernst-Erik, försöker rädda sig från genom att ta klivet upp i en karriär inom facket. Men festen blir misslyckad. Steg för steg avslöjas de känslor som Hasses uppbrott väcker, och som visst inte bara är avundsjuka utan också en stor tveksamhet inför hans bevekelsegrunder och inför den situation som gjort avhoppet möjligt. Dessa känslor delas, visar det sig, i grunden av den smarte Hasse själv, trots att han är fast besluten att "ta chansen".

Familjen Forslund blir ett snitt genom den svenska verkligheten i början på 70-talet och den speglar också den förvirring som är så märkbar i detta decennium, inför de många värderingar och förhållanden som förändrats — utan att man riktigt vet hur. Under ytan diskuteras frågor som sveket mot arbetarna, solidariteten, orienteringen mot borgerligheten — utan att det blir pekpinneaktigt. På sätt och vis är boken Reidar Jönssons bekännelse till den arbetarklass, han kommer från.

Men jag har läst *Levande livet* med speciellt intresse därför att

den är — förefaller det mig — det första avtrycket av förändringen i förhållandet mellan män och kvinnor (den kom ut 1976). Reidar Jönsson visar hur skilda deras världar är, hur de inte ens har språket gemensamt. Temat understryks av att förf själv tar till orda i tre avsnitt, riktade till hustrun, som ställer de nya kvinno-kraven på författaren—maken. Han framför också, om än med svag röst, tesen: är ändå inte klasskampen den primära — kvinnokampen därefter. Det är modigt, i dag. Ta t ex det här citatet:

"Klockan tickar medan jag springer bredvid mig själv. Det är tyst och ganska ensamt på den löparbanan. Den Reidar som består av ett par hyllmeter osmält marxistisk och samhällsvetenskaplig litteratur springer bredvid en annan på språk och känslor utarmad högexplosiv Reidar.

Behovet att tala ut om det här är akut, lika akut som krisen i vårt äktenskap.

Jag vet bara inte hur jag ska kunna tala om det."

Situationen är, som bekant, varken avklarad eller ens uppklarad. Men det är hoppingivande att en manlig författare gör ett försök att på allvar gestalta de här frågorna.

K. W.

Varför skriver man dikter?

— Jag får huvudvärk annars, svarar en av de kvinnor som skrivit en av diktsamlingarna som ska recenseras här.

Det föreställer väl en skämtsam formulering av det inre tryck som den diktande känner och som vill bli formulerat. "För att jag inte kan låta bli", kunde vara ett annat svar. Varför man väljer den poetiska formen är svårt att ringa in och jag ska inte heller försöka. Ett antagande vore att det rör sig om känslor och upplevelser vars speciella karaktär den diktande vill understryka genom att välja denna "svåra" form.

Det skrivs i alla fall oerhört mycket dikter i Sverige. En bråkdel av dem publiceras. En bråkdel av bråkdelen säljs. Varje bokförläggare kan intyga hur svårt det är att få diktsamlingar sålda. (Ett undantag är diktare av den etablerade kalibern; varje ny diktsamling mottas hänfört redan av bokförläggaren, vördnadsfullt av kritiken och med entusiastisk förväntan av många läsare.)

Men i allmänhet fordras det ganska stor energi för att få dikter utgivna i det här landet. De som går igenom detta besvär måste ha en känsla av att de egna erfarenheterna, så som de formulerat dem, har något att ge andra. Att det rör sig om ett utforskande av det egna jaget på sådana djup eller av så okända domäner inom vår omvärld att det kan öka vår gemensamma kunskap.

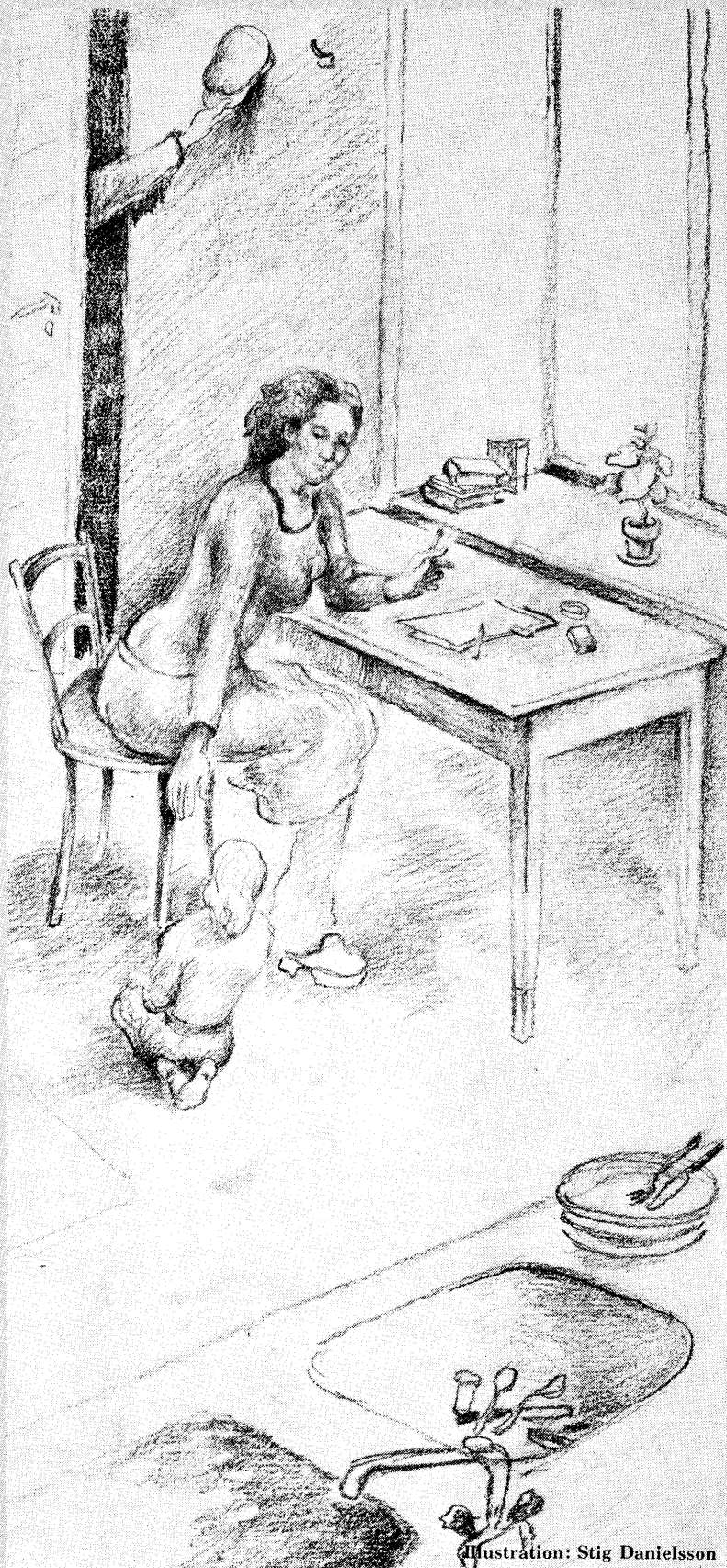

Illustration: Stig Danielsson

Varför läser man dikter?

Säkert är det fler som skriver än som läser dikter. Men är man intresserad av lyrik bör ett av skälen vara att man är mottaglig för denna speciella språkform och/eller vill ta del av de erfarenheter som diktaren uttrycker — förhoppningsvis på ett personligt, unikt, originellt sätt. Hur fullständigt och lyckligt detta möte ska bli, beror i hög grad på formen. Ju i djupare mening originella, ursprungliga erfarenheterna eller iakttagelserna är, ju sannare mot innehållet formen är, desto större är förutsättningarna för att mötet mellan diktare och läsare ska bli utbytesrikt.

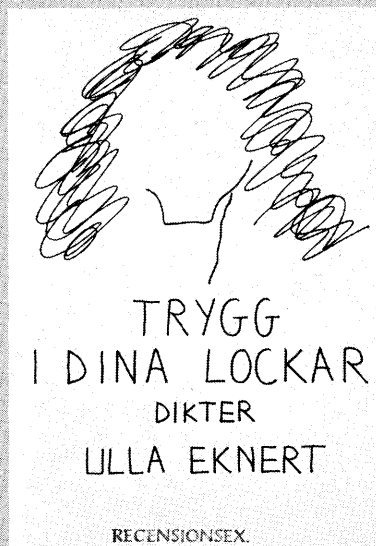
Och det är här som gapet riskerar att bli störst mellan den otränade diktaren och hans/hennes läsare. Med otränad menar jag då inte oerfaren, utan den diktare som har otillräcklig kunskap om diktformens speciella villkor och krav. Någon gång händer det att upplevelserna eller diktarens originalitet (genialitet) är så starka att läsaren förbehållslöst accepterar brister i formen. Eller att formen sprängs och utvidgas bortom sina tidigare gränser.

Diktare har fötts, som flyttat fram diktens positioner, typ Almqvist, Birger Sjöberg, Edith Södergran, den unge Harry Martinson, Göran Sonnevi. Men det är inte ofta, och vägen dit har med säkerhet gått över tusentals kasserade rader. Än en gång gäller nog den gamla formuleringen om skapande arbete som 90 % transpiration, 10 % inspiration.

Alla dikter är ju meddelanden som kärleksfullt och kanske ängsligt kastas ut i rymden, i hopp om att nå sina läsare. I bästa fall hamnar de i fruktbar jord, verkar förlösande eller kanaliserande — sådana dikter vi tar till vårt hjärtan. En av diktarens avsikter måste väl också vara att få ett svar på sitt anrop — inte bara från den yrkesmässiga kritiken.

Själva utgivningssättet kan ha ett visst intresse. Av de 19 diktsamlingar jag läst har fyra utgivits på "etablerade" förlag, sju på andelsförlag av olika typ, en på "eget förlag". Det innebär att i de två första fallen har något slags jury — förläggarens eller lektörens enmansjury eller en flermansjury — bestämt utgivningen. Utomstående har kanske gjort ett urval eller rekommenderat bearbetningar. I det tredje fallet har den diktande själv lagt ned stor möda, t o m praktiskt arbete, för att se sina alster i tryck. Det markerar en hög grad av angelägenhet att bli läst. Och vad säger då de läsare för vilken så stora ansträngningar görs? Det här är ett försök till svar från en av dem. Det urval dikter som jag läst är ganska slumpmässigt — det består helt enkelt av de diktsamlingar som sänts in till Vi Män skor för recension. Jag har valt att koncentrera mig på tolv diktsamlingar skrivna av kvinnor.

Ulla Eknert, 31-årig socialarbetare, jobbar på posten om kvällarna och skriver på dagarna. I **Trygg i dina lockar** (Författarnas Bokmaskin) beskriver hon en "docksöt" barndom där ilska var förbjuden och söthet påbjuden. Här finns också en uppgörelse med det behärskade duktig- och storasyter-idealet. Det som inte är revolt och självuppgörelse är vag naturlyrik och lika vaga uppgörelser med en "riddare", ett mansideal som svikit eller rättare sagt visat sig vara en chimär. Det mesta är mycket personligt. Några avslutande dikter är "sammällskritiska" och förmedlar intryck från en arbetsperiod i långvården (?). Ulla Eknerts barndomsminnen kan säkert många fortfarande identifiera sig med. Men de är alltför ordrikt, okoncentrerat och allmänt beskrivna. Sällan finns här en formulering som etsar sig in i kraft av sin originalitet. Och tyvärr gäller

detta också de övriga dikterna, ironin går inte hem, orden snubblar lätt in på varandra utan att öka skärpan eller intensiteten, ingenting är oväntat (jo, de sista raderna på sid 79...). Tyvärr blir det inte poesi för att man klipper av meningarna i ojämna rader.

Maria Lassmos egna illustrationer till **I ett förvirrat ögonblick...** (Författarförlaget) understryker intrycket av vaghet, undran, förvirring. Ibland några rader man minns:

*"Jag skulle vilja hejda någon
och fråga:
vem är du? Vart går du?
var är den stora Festen?"*

Till slut inser man att det kanske är detta som är Maria Lassmos särdrag: att skildra oemärktheten, osedligheten, de missade möjligheterna med en alltmer vaknande klarsyn. Det blir alltför dikter som man börjar lyssna till:

*"När jag går
ska inte ett skratt
finnas oanvänt kvar
ingen gråt ogråten
och inte en möjlig väg oprövd
— men det omöjliga
det har ändå tagit min mesta
tid."*

Så lyssnar man alltmer uppmärksam till den här avvikande

rösten, som sökt gemenskap, systemskap men som alltmer tycks avlägsna sig från människorna, utan bitterhet men med en insikt som blir alltmer obönhörlig. Hon vill hålla sig frisk och förbehållslös som ett barn. Hon söker hålla ångesten på avstånd men registrerar modigt när hon misslyckas. Det märkliga inträffar, från förströddhet går man till intresse och engagemang när man läser Maria Lassmos dikter.

I Mammor behöver inga ansikten (Författarförlaget) beskriver **Kerstin Ericsson** sin barndom i en bohusländsk småstad på 30-talet, då hon bodde hos sin mormor, som hon trodde var hennes mor. Hon har arbetat hårt för att återge 30-talsstämningen — framför allt genom att återge de tidstypiska detaljerna med skärpa och exakthet — men också för att beskriva "dialogen och lyssnandet" mellan barnet och mormodern. Det är framför allt i det första avseendet hon lyckats.

Kerstin Thorék, bibliotekarie i Tyresö, gav ut två diktsamlingar på 60-talet och återkommer nu med **I stället för album** (LT:s förlag). "Språkets funktion intresserar mig", skriver hon själv på baksidan. När hon är som bäst uttrycker hon sig enkelt, om kvinnoerfarenheter, minnen. En del dikter handlar också om språket. Men tyvärr, för mig, har jag ganska ofta så svårt att nå fram till vad hon verkligen menar i och med sitt språk.

Jag har också svårt för **Britta Stövlings** poesi, i **Kvinnor och barn först**. (Författarförlaget). Visst, här finns politisk medvetenhet, kulturella referenser, hög bildning. Hennes kvinnoståndpunkt är mycket tydlig men blir ibland väl entydigt svart-vit. Hon

har lätt för orden — alltför lätt? I mitt tycke marscherar de upp för känslolöst och paradmässigt. Jag tvivlar inte på hennes engagemang eller känslor — men jag skräms bort av en viss okänslighet och militantism. Sex, våldtäkt, ett hatfyllt förhållande mellan man och kvinna är ingredienser i hennes dikt, liksom ett förhärjande av kvinnan — häxan — för mig känns det tjockt. Och även om känslorna trummar på inne i dikterna tas loven av dem — åtminstone för mig — av denna intellektuella referensram som fordrar sin egen notapparat i slutet, så att man ska förstå alla sinnrika hänvisningar.

Maria Wine hör till de väl etablerade, med dryga tjugotalet diktsamlingar bakom sig efter debuten med **Vinden ur mörkret**, 1943. Årets heter **Svårmodets mod** (Bonniers) och handlar om just det. Grundtonen anges redan i den första dikten:

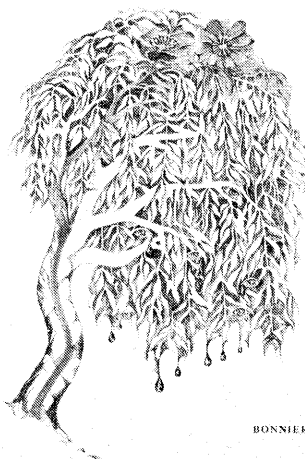
*"Det krävs mod
att leva med sitt svårmod
att bekämpa det
och på samma gång erkänna
det..."*

Hon målar den mörka framtid som är människosläktets i surrea-

listiska bilder. Men ibland blir det för mig ordtridåer där jag förlorar mig. Hennes dikter handlar också om åldrandet, mognaden, övermognaden, döden till sist. På ett sätt känns det tryggt och välbekant att läsa Maria Wine, man vet vad som väntar, man vet att hon behärskar sitt språk som en som skrivit länge och som tveklöst och med säkert mästernskap hittar sina bilder. Men det är inte så spännande.

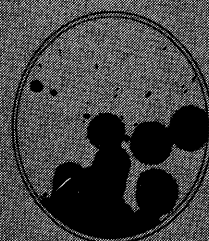
Med påfallande ordbegåvning behandlar **Kristina Lugn** könskampen i **Till min man, om han kunde läsa** (Bonniers) och **Döda honom** (Alba), hennes andra och tredje bok efter debuten med **Om jag inte**, 1972. Hon vet mycket om storstadsmänniskans ångest, om valium och andra knep för att överleva. Manshatet växer ut till ett livshat. Kristina Lugn vet hur en annan människa kan börja äta sig in i en, äta ut en inifrån, överta makten över en. Hon skildrar denna parasiterande välvilja på ett fruktansvärt sätt. Det är bråddjupa erfarenheter, förskräckande insikter i livets vedervärdigheter som hon lägger fram — men hennes snitt är kirurgens renande.

MARIA WINE

Svårmodets mod

KRISTINA
LUGN
Döda honom!

ALBA

Också **Eva Ström** har denna övertygande begåvning: hennes debut heter **Den brinnande zeppe- linaren** (Alba). Hon följer inte de psykologiska skeendena lika nära som Kristina Lugn. Hon bäddar in sina nutidsbilder i ett urperspektiv, där ormbunksskogarna vaggar och förhistoriska däggdjur drar förbi. Det finns något mycket noggrant registrerande hos henne, detaljerna är konkreta, också i de suggestiva, surrealistiska bilder hon ger ur en läkares erfarenheter.

Ulla Ekh blev mycket uppmärksam när hon 1976 debuterade med **Lapptäcke** (Skrivarförlaget, Norrbottens bildningsförbund). Att hon var en 31-årig fembarnsmor underströks starkt. Men Ulla Ekh behöver knappast sådant PR-stöd. Vad hon berättar om lördagskvällen i byn, om ungar som går under i samhällsvården, om skoghuggare eller fördömd om ett stugkök med pelargon i fönstret och en Elektro-Helios från 1951 är fyllt av exakta iakttagelser. Sällan ett ord för mycket, ofta nya sammanställningar med bra chockverkan. Också från ett köksfönster kan man göra upptäckter:

*"Befriande! Härligt skön! Var den dag —
det ögonblick
jag upptäckte världen
när jag förstod
att världen fanns utanför
mitt kök.*

*Jag andades lättare
såg tydligare
hörde bättre!
Tänk att det tog 27 år
27 hela år*

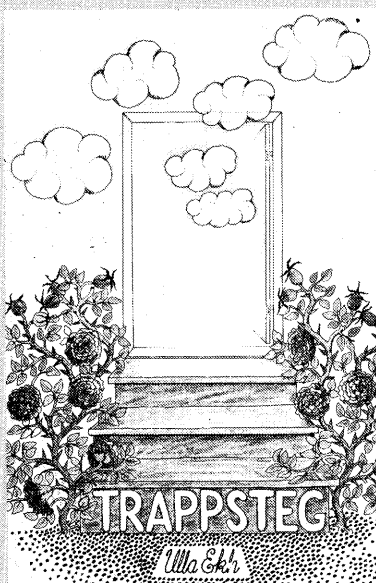
*Ingenting var självklart längre
ingenting var svart eller vitt*

*Jag började tänka
tog ställning
alldeles själv!"*

Ulla Ekhs värld är en kvinnovärld, men en värld som hon bearbetar med inlevelse, upprorslust och ifrågasättande, så som en åker kan plöjas upp för att ge skörd. Hennes åker är bördig, hennes angreppssätt fruktbart:

*"Nån fånig grej
hamnar alltid i min korg i
domus domäner*

*en vit vas
en röd potta
en gul slev av
emalj*

*det lindrar min ångest
som plåster på
blindtarmsinflammation"*

1978 återkom Ulla Ekh med **Trappsteg** (samma förlag), med dikter om barn, skola, tonår, nos- talgi och vuxna, varudeklarerar hon själv.

Det är alldeles onödigt att göra jämförelser med Sonja Åkesson, möjligen konstatera att de har en intensitet gemensam. Man kan bara säga att här finns en skrivande kvinna med stark ovilja mot att använda schabloner och gå redan prövade vägar, med förmåga att koncentrera och snärta till och med en smärtsam klarsyn. Ulla Ekh är Ulla Ekh och man vill gärna rekommendera den intresserade att skicka in 18:— till Skrivarförlaget i Luleå för att få Lapptäcke.

Röster från Finland

1973 startade Författarnas andelslag i Österbotten, Finland, ett författarkooperativ som vill ge ut "bra litteratur utan fördyrande byråkrati och profitjakt". Fram till 1978 har de gett ut ett drygt 30-tal böcker, varav nästan en tredjedel diktsamlingar. Utformningen av böckerna är enkel men snygg. Visst stöd får andelslaget av de medel som Finlands riksdag beviljat "för den svenska litteraturens främjande." Hösten 1977 publicerades bl a tre diktsamlingar.

Stilistiskt tycks mig **Gurli Lindén** ställa in sig i en högspänd tradition, där Edith Södergran är den ouppnådda. I **Brännmärken**, behärskar hon formen säkert, är samtidigt enkel och konkret. Surrealismen är nedtonad till ett ve-modigt stämningsläge. Ibland kommer hon sin föregångerska väl nära. Kanske ingen banbry-

tande poesi men stilsäker. Längst inne är Gurli Lindéns dröm röd:

*"Endast de obanade vägarna är omöjliga
endast den femte årstiden saknas ännu
i växternas väntan lever jag..."*

Kvinnor, barn, mödrar är motivet i **Stina Ekblads Dikter**. Här leker man och kvinna, den första kyssen utväxlas. Det är vackert och välformulerat, något som understryks av den eleganta 20-talstypografin och de sofistikerade teckningarna. Men allt är krökt runt huvudpersonen, diktarinna, och det finns ett drag av koketteri i denna självbespeglning som är besvärande.

Anita Wikman har dedicerat **Därför** till sin mormor. Mormor i fråga var från Ryssland, vilket ger Wikmans diktsamling en avvikande bakgrund av korstecken, ikoner, dagsverken på herrgården. Hennes dikter är utåtriktade, de tar in en forntid men också en samtid och en nutid, i Finland och utanför. När hon talar om kvinnor är det inte i första hand utifrån sig själv, utan från en kvinnosolidaritet, där hon själv inte är utgångspunkten utan en i mångas led:

*"Vi låser inte in våra barn i torp längre, mormor och vi tror inte på helgon eller gudar, men på oss själva.
På oss som ofta sjunker ner i djup förtvivlan
och ändå drar oss framåt..."*

Det känns befriande med en diktarinna som lyfter ögonen ovanför "sin egen lilla vrå av världen" och blickar ut, inte i något mystiskt kosmos, utan i den finska verkligheten: inflyttningen till städerna, industrinedläggningarna, de många som flyttat till Sverige och som alltmer sällan återvänder till hemlandet, åldringarna som lever kvar utan

Dikter från läsarna

I september
kommer fårpälsen
upp på vinden
för sommarförvaring
i augusti
hittar vi sandalerna
skridskorna dyker fram
lagom till isarna går upp
städar gör vi dan efter gäster
vårt hem förskräckte oss
med deras ögon
Kommer någon oförmodat
står skafferiinmammet
på köksbordet
i en sällsynt utrensning
eller garderoben över rummet
för sortering

livet stiger oss
över huvudet
jämt har vi spader

AW

Hjälp!
Jag blir ensam kvar
oskodd
alla bygger in sig
i rejäla hus
till skydd mot ålderdomen
här står jag 35
och sågar av
alla broar
till ett tryggare förflutet
och alla grenar
mot en lugnare framtid

AW

KVINNOSYMBOL

Minns du dessa skära
silkesunderbyxor?
Hur de bars?
Strax nedanför midjan,
så att de resärförsedda benen
hängde långt ned på låren.
Det retade mig alltid,
att de inte kunde dras upp
ordentligt,
så att de satt där de skulle sitta.
Varför dessa halvlånga ben?
Kanske var resärbanden alltför
dåliga.

Och efter tvätten.
Hur de hängde där på
klädstrecket;
kyska, moraliska, ointressanta
hängde de där.
De skära silkesunderbyxorna
och svajade svagt för vinden.
De gjorde mig alltid förbannad.
40-talets kvinnosymbol.
Numera bär jag trosor.
Moderna tiders underbyxor;
minimala, lätta sexiga.
De sitter där de ska,
dessutom torkar de fortare
ute på klädstrecket.
Men de uppväcker heller aldrig

några aggressiva känslor hos mig.

Eva Johnsson

framtid... Som söker och är villig
att ge solidaritet; som i den dikt
som börjar:

*För mig är det inte längre vä-
sentligt, syster
att min lilla vrå av världen
skiner perfekt. Dammet på mi-
na möbler skadar ingen
men jag har hört att folk tor-
teras..."*

Jag tycker mycket om hennes
dikter. De har styrka, mening, in-
levelse, känsla, fantasi — och hu-

mor. Man tror henne när hon skriver:

*"Nu vet jag vem jag är och vart
jag går."*

Diktsamlingens titel — **Därför** — anger vad hon vill med sina dikter; ge ett svar, sitt svar på de frågor i tiden och nuet som hon allvarligt sysselsätter sig med. Man vill gärna höra hennes röst igen, vad hon säger är väsentligt.

Katja Waldén

En skön avkopplande stund med en kopp te, en ostsmörgås och morgontidningen.

a)
I storstaden:

Krig i mellanöstern
terrorister
kapare
oljeutsläpp
kidnappning
diktaturer
tortyr
höjda hyror
ska vi ha dödshjälp?
Extrapris på oxfilé
NK har parfymvecka
Passa på!!
Se Stjärnornas krig
Hatet, Hotet, Hämnden
Vad gömmer du i busken,
älskling?

b)
I småstaden:

Jasså, Karin har förlovat sig
det var då på tiden
Vad söta dom är
veckans nyfödda
Dans i kväll på Wivex
Borta med vinden på Svea
Chokladtårter och fiskgryta
Två grabbar härifrån stan
i FN- styrkan i Libanon
Naken — show i Folkets Hus
demonstration av
kvinnoklubbisterna
Pensionärsklubben hade
folkdans i tisdags
Oljekatastrof i Bretagne
och tänk
där var ju Märta på semester
Vad säger horoskopet?
En hektisk dag.
Nej, nu kan jag inte sitta
här längre...

c)
Nutidsmänniska:

Ibland känner jag
som om jag levde i ett vacuum
Avstängd, fördummad
stympad från reaktioner.
Passiv och känslolös
I-landsmänniska
i mångfaldens och upplysningens
internationella tidevarv
massmedia-immun...
Hundratusentals bilder
minst en miljon ord
fakta, argument
vädjanden, upprop
gråt, skrik, viskningar
och tystnaden
har talat till mig.
Jag har lyssnat
men inget hört.
Jag har tittat
men inget sett.
Jag vet allt
men känner inget...
Nutidsmänniska!

Ing-Marie Nilsson

NYTT FRÅN LT

DEN GÖMDA SOLEN

Monica Braw, Hiroe Gunnarsson

DEN GÖMDA SOLEN är en bok om Japan och den japanska kvinnan. Många ämnen diskuteras, bl.a. om den viktiga detaljen i den japanska kvinnans liv — kimonon.
ISBN 36-01246-7. Ca-pris 60:—

DROPPAR I FOLKHAVET

Maria Sandel

Boken skildrar framförallt arbetarkvinnornas värld och ger ett in-
trängande porträtt av en karaktärsfast ensamstående mor i dåtidens
Stockholm. Ingår i serien Goda berättare.
ISBN 36-01225-4. Ca-pris 55:—

HIMLEN KAN JAG UNDVARA

Eva Waldemarsson

En högst varierande diktsamling där vardagligt språk och koncentrerade bilder ryms inom samma skikt. Friskheten och friheten i dikterna ger samlingen spänst och rytm.
ISBN 36-01203-3. Ca-pris 45:—

 LTs förlag

Film och tidskrifter

Vem tillhör världen?

filmen som gjordes i samband och samarbete med Tältprojektet. Den väver in Tältprojektets turné i dagens svenska (och delvis utländska) verklighet och blandar detta med historiska återblickar. Visst finns det saker man reagerar mot — men min upplevelse var ändå känslan av styrka utan att man bortsåg från den hårda verkligheten eller förföll i enkel propaganda.

Union maids

den vid det här laget smått berömda filmen om fackföreningsflickor i USA, finns inte på höstens biorepertoar, men FilmCentrum har bett oss tala om att den finns att hyra hos dem för 127:— (speltid 48 minuter).

Kanske något för ett möte i höst, apropå kvinnor och arbetsmarknaden, t ex? Adressen är **FilmCentrum, Box 2068, 103 12 Stockholm.**

Vinterbarn

en film gjord på Dea Trier Mørchs succébok från en BB-avdelning vid Köpenhamns Rikshospital. Visserligen fick den ett svalt mottagande av en del manliga kritiker, visserligen ifrågsatts det om den är bra "som film" men de flesta jag träffat (inklusive mig själv) tyckte det var en stark upplevelse att se den. Prova!

Ord & Bild 4/78

innehåller bl a en artikel av Kerstin Thorwall om de manliga recensenternas reaktion på hennes böcker, "Så lyckades herrarna tysta mig". Huvudteman i numret är annars Brecht samt artiklar om de nya franska filosoferna.

Pockettidningen R

tar i sitt senaste nummer upp invandrarnas situation och den "förlorade" generation" vi håller på att få i invandrarbarnen. Bl a finns det en serie fina intervjuer med invandarkvinnor, gjorda av Gunilla Thorgren. Numret heter "Sverige, Sverige, fosterhem".

KRUT

(uttytt "Kritisk utbildningstidskrift") den nya progressiva tidningen för skolfolk och pedagoger, har som tema för sitt 6:e nummer "Utbildning och arbete", där man diskuterar utbildningens förhållande till arbetslivet (och vice versa). KRUT kan beställas från redaktionen, **Riddargatan 17 tv ög, 114 57 Stockholm.**

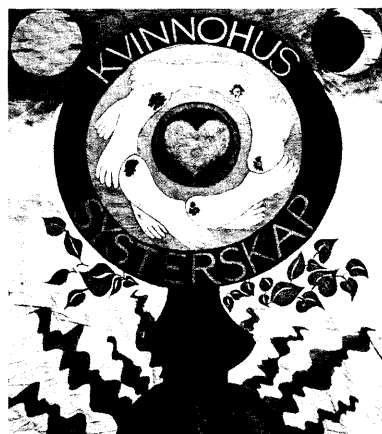
Film & TV nr 15—16

innehåller en sektion fina intervjuer med kvinnliga filmarbetare under temanamnet "Självvalt, så klart". Sektionen har gjorts av Gunnel Lindqvist, Elisabeth Reslegård och Eva Stjerne. Intervjuade är Stefania Lopez-Svenstedt, Ingela Romare, Gunilla Ambjörnsson, Birgitta Svensson, Margareta Wästerstam och Lena Ewert-Brattberg — kvinnor som varit med och gjort bl a "Rekordåren", "Den vita sporten", "Mackan" och i TV t ex "Knuff", reportage från tredje världen och nu senast "Framtiden bordlades", programmet från Eskilstuna. Numret kostar 10 kr och kan beställas från **FilmCentrum, Box 2068, 103 12 Stockholm**

att bo

HSB:s tidskrift för "bostadspolitik och samhällsdebatt" är ett lästips till det här numret. Den innehåller ofta tankvärda artiklar kring boendefrågor. Adressen till "att bo" är **Fack, 104 20 Sthlm.**

Aktuellt

Kampen för kvinnohuset i Stockholm fortsätter.

Nu i höst har Sveriges första kvinnohus öppnat, i Göteborg. I Stockholm kämpar man hårt för att skaffa lokaler. För att stödja kvinnohusidén ordnades i augusti en tre dagars kvinnofestival, på dagarna i Rålambshovsparken, på kvällarna (bara för kvinnor) i Münchenbryggeriet. En lång rad kvinnliga grupper och artister från Sverige och andra nordiska länder deltog, publikintresset var jättestort och vädret strålande.

Affischen ovan har man producerat för att få in mer pengar till arbetet. Den är i vacker fyrfärg och kostar 10:—. Du kan köpa den från Kvinnohusgruppen, adress se nedan.

Du som vill arbeta för ett kvinnohus i Stockholm, skriv till

KVINNOHUSGRUPPEN
c/o Yvonne Lennartsson
Tornslingan 50

142 00 Trångsund

Du som inte kan vara med och jobba men vill stödja idén ekonomiskt kan sätta in pengar på **KVINNOHUSGRUPPENS POSTGIROKONTO 94 08 73-3.**

Bok Cafe

När bokcafeet Morianen tvingades stänga på grund av rivningarna i Stockholms centrum var det en kännbar förlust, åtminstone för oss stockholmare. Desto gladare blir vi när vi hör att dom tänker starta igen — Morianens urval av utländsk litteratur och tidskrifter fylls inte av någon annan bokhandel. Det nya Morianen kommer att ännu mer lägga tyngdpunkt på att förbättra urvalet och beställningsservicen, man vill utöka musiksортimentet och utveckla biljettförsäljningen.

För att kunna öppna på nytt behövs emellertid ett kapitaltillskott på 70.000—100.000 kr för att man ska kunna binda sig för en ny lokal. Arbetsgruppen har därför inrättat en *verksamhetsfond* som du kan stödja med t ex ekonomiskt bidrag genom att sätta in pengar på pg 19 45 15—3. **Märk talongen "Verksamhetsfonden"**. Vill du veta mer eller arbeta aktivare kan du kontakta Per Amnestäl, tel 08/26 43 76, Penny Fagerberg, tel 08/42 97 34 eller Henrik Hultberg, tel 08/32 09 77.

SKV protesterar mot stormningen av Mullvaden

SKV har i ett brev till Stockholms politiker protesterat mot beslutet om "stormning" av kvarteret Mullvaden och mot vissa polisers agerande. SKV anser att man borde ha gått med på det välgrundade kravet på en ny utredning. "Det gäller inte bara Mullvaden utan människors rätt att påverka

sin boendemiljö. Det handlar inte bara om ett rivningsbeslut utan om ett nytänkande i bostadspolitiken som i Stockholm alltför länge präglats av rivningsraseri och nybyggnadshysteri. En öppen diskussion i dessa frågor där många människor kan delta kommer att stärka tron på demokratin och öka förtroendet för att våra valda representanter också är ett språkrör för medborgarnas intressen".

Foto: Reportagebild

Böckerna i höst

Billiga! Nära till hands!

Nu finns

Marianne Alopæus: Mörkets kärna
Maj-Britt Eriksson: Kvinnorna på Gråskär
Walter Ljungquist: Ombyte av tåg
Antoine de Saint-Exupéry: Postflyg syd
Henrik Tikkanen: 30-åriga kriget

I november kommer
Kvinnors dikt om kärlek,
en antologi, red. Elisabeth Hermodsson
samt

Linnéa Fjällstedt: Hungerpesten
Sven Lindqvist: Myten om Wu Tao-tzu
B. Traven: Dödsskeppet
Barbro Widebäck: Två stenar på min grav

en bok för alla från Litteraturfrämjandet

SKV- nytt

Redan under sommarens slutskede startade en rad avdelningar sin verksamhet.

Ljunghy var först med ett fint arrangemang där cirka 20 deltagare fördjupade sina kunskaper i kvinnohistoria. *Ruth Boman* från Uppsala inledde, därefter var det diskussion i smågrupper. Ett lyckat arrangemang som man var ense om bör fortsätta.

Skånedistriktet genomförde under första veckoslutet i september en kurs om kollektivboendeformer på Fridhems folkhögskola i Svalöv. 30-talet deltagare talade om hur man ska finna vägar

till boendeformer som främjar gemenskap och solidaritet, som bidrar till att bryta familjens isolering, speciellt de hemarbetande kvinnornas, hur man ska främja en bättre kontakt mellan olika generationer. Boendeformer som får människorna att komma ur konkurrensförhållanden och som får dem att sluta jaga status. Deltagarna vill ha en fortsättning på kursen och man diskuterade en cirkel med målsättningen att producera en bok. Föreläsare var *Britta Åkerman* som tog upp kollektivboendet som det varit, är och kommer att se ut. *Inga-Lisa Sangregorio* behandlade bostaden som problem för kvinnans frigörelse och *Lene Rosenqvist* och *Ingegerd Ivarsson* talade om Pilängsprojektet.

SKV-Lund har dessutom deltagit som arrangör i Chileemonstrationen i samband med 5-årsdagen av den fascistiska kup-

pen i Chile. Dessförinnan var man medarrangör i Barsebäcksmarschen som samlade drygt 2 000 deltagare. SKVs eget tal handlade till största delen om — Nej till atomkraft — nej till atomvapen.

Göteborgsdistriktet har haft sin traditionella höstupptakt på Lilla Brattön. Cirka 40 deltagare samlades i rätt stormigt men ändå vackert höstväder för att diskutera fredskampen, betydelsen av fredsarbete och hur det ska bedrivas. Efter inledningar som hölls av *Erni Frihold* och *Solweig Kempe* diskuterades livligt om man ska ha ett försvar, vilket sorts försvar, vad man ska försvara sig mot och vilka alternativ som finns.

Gäster från Åsa folkhögskola framförde en alldeles nyskriven dockteaterföreställning, både kul och lärorik. Det rädde en fin,

För Indokinas kvinnor och barn P.g. 513 23—4

Av redovisningen här ser ni att vår insamling ökat med över fem tusen kr. under några korta sommarmånader. Det är ett fint resultat, åstadkommet under en period där Sverige, som man brukar säga, är "stängt". Tack ska ni ha allesammans som bidragit till det!

Nu siktar vi på att vid nyåret åter kunna överlämna ett vackert bidrag till inredning av kvinnocentret i Hanoi — och tar alltså nya friska tag i insamlingsarbetet. I denna tidning finns ett inbetalningskort. Bry er inte om att det inte står Kvinnocentret i Hanoi på det, pengarna går i alla fall till det ändamålet.

Transport	427 044:13
Signe Johansson, Huddinge	25:—
Per o. Joan Åberg, Uppsala	10:—
Kim Rhedin, Norrköping	100:—
Gunnel Ekvall, Uppsala	25:—
Rut Davidsson, Solna	50:—
Maria Jonsson, Solna	10:—
Alice Sandell, Göteborg	50:—
Helga Ek, Spånga	25:—
Clary Bertilsson, Lidköping	25:—
Edith Wennsten, Uddevalla	25:—
Britta Johnsson, Jönköping	50:—
Reggie Ulle, Saltsjöbaden	20:—
Karin Lentz, Åkarp	75:—
Kirsten Persson, Göteborg	100:—
Louise Waldén, Solna	75:—
Kerstin Åker, Märsta	30:—
Frideborg Löthberg, Farsta insaml.	412:60
Anonym givare	10:—
Lilian Levin, Tordsjö	25:—
Elise Mellgren, Frösön	50:—
Lena Norman, Stockholm	50:—
Lilian Andersson, Göteborg	50:—
gm Mia Emsheimer, Stockholm bössinsaml.	1 095:—
Anna Pettersson, Avesta	40:—
B. Engdahl, Stockholm	20:—
Ingrid Moström, Mölndal	100:—
Gunnel Ekman, Stockholm	50:—

Agneta Goës, Göteborg	40:—
Stig Jonsson, Norrköping	20:—
Kerstin Sedvallsson, Stockholm	25:—
Hildegard Liedholm, Enskede	10:—
Bente Onsager Lund—	
Vöyenenga, Norge	80:—
Inga Tell, Vällingby Till	
Rosa Rydströms minne	100:—
Berit Hagekull, Uppsala	50:—
Hildur Sjökvist, Hagersten	50:—
Mats Skoglund,	25:—
B. Cheesman	25:—
Greta o. Bengt Segersson o.	
Maja Eriksson till Terese	
Anderssons 70-årsdag	125:—
Majvor Mäki, Kaunisvaara	100:—
Helene Egnell o.	
Sara Nyström, Stockholm	50:—
Terttu Mylly, Täby	50:—
Britt Kling, Johanneshov	
Till Rosa Rydströms minne	50:—
Valborg Svensson, Bromma	
Till minne av min syster	
Rosa Rydström	100:—
Ina o. Holger Eriksson, Vällingby,	
Till Rosa Rydströms minne	50:—
Margit Ström, Farsta, Till	
Honorine Hermelins minne	45:—
Marga Andersson, Ludvika	50:—
Maja Kinnman, Stockholm	

Till Siri Derkerts minne 30/8	100:—
Jeanne Sylwan, Lund	100:—
M. Malmström, Spånga	25:—
Ch. Adlercreutz, Lund	25:—
Lillemor Nyström, Lund	50:—
Linnea Andersson, Bjurslätt	
Göteborg	100:—
Karin Petersén, Gagnef	100:—
Ingrid Lindgren, Nässjö,	
Till Nazan Unaldis minne	150:—
Grupp 8 Nässjö, bössinsaml.	130:—
Elsa Holmström, Mölndal	15:—
Margareta Strömstedt,	
Stockholm	100:—
Annika Finér, Enskede, Till Ole	
Waeverns minne	100:—
Siv Hermansson, Uddevalla	100:—
Nora Lindqvist, Norrtälje	50:—
Gunnilla Petré, Styrö	25:—
Kirsten Persson, Göteborg	100:—
Ninni Rydström, Stockholm	75:—
K. Bylin, Johanneshov	25:—
Else-Britt Kjellquist,	
Stockholm	100:—
Lena Hellsten, Laholm	30:—
Stockholms SKV-distrikt	
Till minne av Elise Alderus och	
Wilma Gustafsson	200:—
Gustafsson, Hammenhög	30:—

S:a kronor 432 346:73

kamratlig stämning på kursen och de män som stod för den lekamliga servicen de två dagarna gjorde ett bra jobb.

Stockholmsdistriktet har mycket aktivt deltagit i förberedelserna av olika aktiviteter i samband med kampanjen mot kärnkraft i början av hösten. Dessutom har man tillsammans med andra fredsorganisationer samlat ett par tusen namn mot neutronbomben i samband med appellmöten. Tidningsförsäljningen har också pågått hela sommaren, inte minst Vivan Nyströms förtjänst.

Uppsala träffades 22–24 september på Biskops Arnö. Första kvällen ägnades kvinnornas situation på Färöarna. Själva helgen inleddes med kvinnohistoria där *Ruth Boman* inledde. Därefter var det *Valborg Svenssons* tur. Hon talade om Kvinnorörelsen och fredsfrågorna och gick i det sammanhanget in på SKVs och KDVs arbete. Andra teman som togs upp på Biskops Arnö var Internationella Barnaåret, där det tillsattes en arbetsgrupp, utslagna kvinnor och arbetslösheten samt kommande aktiviteter.

Piteå-Munksund har tillsammans med den lokala fredskommittén vänt sig till ABF på försommaren för en gemensam aktion om uppföljning av folkrikdagen för nedrustning. Resultatet blev en förberedelsekommitté med fin bredd. Utöver de redan nämnda organisationerna deltog FN-förbundet, Broderskapsrörelsen och SAPs internationella utskott i organiserandet av "Fredsdagen" i Piteå. 19 organisationer deltog i själva arrangemangen och pressen medverkade bl a med gratis annonser. I fyra arbetsgrupper diskuterades kvalificerade frågeställningar och tillsammans antogs ett uttalande.

Ett utomordentligt fint arrangemang som visar vilken bredd man kan få i en fråga som är så viktig för oss alla, fredskampen.

NY DAG VISAR VÅR VERKLIGHET

- **Mamma, varför köper du alltid Ny Dag?**
- **Ja... För att läsa om verkligheten...**
- **Vad är verkligheten?**
- **Det är dagis, jobbet och matpriserna. Det är mormors pension, böckerna vi läser och kompisarna vi trivs med.**
- **Måste man läsa om det i Ny Dag?**
- **Ja, för andra tidningar försöker trolldom bort vår verklighet.**

Prenumerera på NY DAG

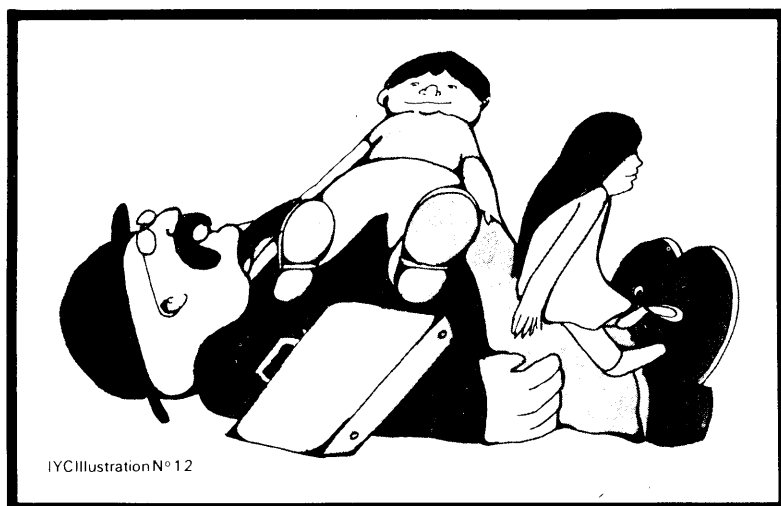
Arbetartidningen Ny Dag – vpk:s tidning – utkommer onsdagar och fredagar. Prenumerera på tel: 08/52 00 95 eller skicka talongen till: Ny Dag, Box 361, 101 24 Stockholm

☐ 140:– helår,   ☐ 75:– halvår   ☐ 40:– kvartal

Namn .....

Adress .....

Postnr, adress .....

En av UNESCOs illustrationer inför internationella barnåret.

Internationella Barndagen

den 1 juni arrangerades på föredömligt sätt av både Lunds och Uppsalas SKV-avdelningar. Det finns säkert många uppslag för

andra att ta efter. Uppsala hade inbjudit flera andra organisationer och sammanslutningar, bla Unga Örnar, aktionsgruppen för daghem och fritidshem, svensk-

grekiska föreningen, personal och ungdom vid kommunens fritidsgårdar samt Grupp 8. Barnläkaren *Lars Gustafsson* talade om varför barn far illa i dagens samhälle och en drakfest anordnades i Gamla Uppsala. Arrangemanget sammankopplades både i Uppsala och Lund med Internationell solidaritet. Uppsala tog upp den då pågående hungerstrejk som chilenska flyktingar genomförde och krävde aktiviteter av den svenska regeringen för att klargöra de försvunnas öde i Chile. Lund koncentrerade sin internationella del på PLO. Pengar och kläder samlades in. Invandrarbarn hade gjort en egen utställning som handlade om barns levnadsvillkor i andra länder. Drakbygge, folkdans, musik, tipspromenad, internationella lekar och ponnyridning var en del andra saker som hände i Lund.

I Skellefteå

har våra medlemmar varit mycket livaktiga den "korta" tid avdelningen funnits. Medlemmarna var mycket aktiva i samband med Skellefteå Folkfestival. 300 personer deltog i förberedandet av alternativet till det kommersiella jippet Barnens Dag. Kulturrådet i stan tog initiativet. Men stans SKV-kvinnor har också fått press inom ett helt annat område. De genomförde under försommaren också en aktion mot en porrklubb i stan för att analysera vad som egentligen försiggår där. Många kvinnor från de mest skilda riktningar stödde aktionen.

Ny avdelning:

Örebro, som funnits tidigare men legat nere ett tag. Andra avdelningar på gång: Växjö, Katrineholm, Umeå.

Stödaktioner för Algots-kvinnorna i Västerbotten

vars arbetsplatser än en gång hotas: kvinnorna vid fabriker i Norsjö, Skellefteå och Lycksele kämpar för en alternativ produktion som innebär att arbeterskorna i Skellefteå ritat och sytt

såväl sjukhuskläder som Mah Jong-kläder. Nu försöker Eiser som äger Algots stjäla dessa idéer och lägga tillverkningen på annan ort. SKV har antagit ett stöduttalande och fått kontakt med fackliga organisationer på sjukhus som bildat stödkommittéer.

Uppsala SKV-avd har bildat stödkommitté och i samarbetet med Grupp 8 vänt sig till fackföreningar inom vårdsektorn. En utställning som gjorts i Västerbotten om Algots-kvinnorna ska komma till Uppsala, dessutom planeras ett stort offentligt möte. SKV-avdelningen *Fyrklövern* i Stockholm jobbar också för solidaritet med Algots-kvinnorna, liksom Göteborgsdistriktet.

Kvinnokursen på Åsa folkhögskola

har också i år genomförts. Flera SKV-are deltog, och ännu fler väntar på att få komma med i någon av dessa eftertraktade fina kurser som enligt dom som deltar ger så bra utbyte och så många nya kamrater i kampen för jämställdhet. Bland föreläsarna *Louise Waldén*, *Vi människor*, och *Harriet Clayhills*.

är inte bara MOSKVA och LENINGRAD

Vi flyger också till

**JAPAN
OST- och SYDOST-
ASIEN**

Närmaste vägen går via Moskva

**Allt fler flyger också
från Stockholm till:
OSLO, AMSTERDAM
och KÖPENHAMN
MED AEROFLOT**

soviet airlines

Tel: 08/21 02 14, 21 70 07
Besöksadress: Sveavägen 20
Postadress: Box 400 07,
103 41 Stockholm

Remisser

Aktiviteterna från de olika SKV-avdelningarna har tagit stor plats, det har knappast blivit någon över till de två remisser som behandlats sista tiden. Remissvaren kan i sin helhet rekvideras från förbundet mot *porto*. I svaret på remissen om föräldrautbildning (SOU: 1978:5) betonas att utbildning av föräldrar inte kan ersätta samhällets politiska ansvar att skapa drägliga livsvillkor vad gäller arbetstider, boendemiljö och dyl. SKV anser att föräldrautbildningen ska centreras kring barnen och deras behov. Därför ska grupperna för föräldrautbildning även öppnas för andra än de som är nyblivna föräldrar för att på så sätt utöka möjligheterna till erfarenhetsutbyte. Barnavårdscentralernas personalresurser bör utökas så att alla familjer verkligen kan få de hembesök som behövs. Som utbildningen skisserats av utredningen befarar SKV att den bara kommer att utnyttjas av redan väl informerade och privilegierade grupper.

Remissen om jämställdhet i arbetslivet (SOU 1978:38) stöds i stort sett av SKV, men man understryker farhågorna för att paragrafen om prioriteringen kommer att slå fel. Som den nu är skriven föreligger faran att kvinnorna även i fortsättningen kommer att drabbas hårdast eftersom männen skulle få företräde till hittills kvinnodominerade arbeten samtidigt som kvinnorna i lika stor utsträckning inte alls får tillgång till arbetsplatser som domineras av män eftersom dessa vid lågkonjunktur drabbas hårdast. I remissvaret framhålls vissa absoluta förutsättningar för att lagen ska kunna genomföras, bl a allas rätt till ett meningsfullt arbete, barnomsorgsfrågans lösning, tillgång till ordentlig kollektiv service i bostadsområdena och 6-timmars arbetsdag. Förutsättningarna utvecklas naturligtvis i remissvaret som alltså kan erhållas från förbundet.

S.K.

Svenska Kvinnors Vänsterförbund

Box 3120, 103 62 Sthlm. Tel: 08/11 49 61. Månd—fred kl 9—14, onsd till 20.00. Postgiro 5 13 23—4.

Svenska Kvinnors Vänsterförbund har i korthet följande historia. 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: Mot krigspsykos, för demokrati och för kvinnors likställighet. År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt mellan alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn.

Förbundet vill verka för fullständig likställdhet mellan kvinnor och män och för kvinnornas deltagande i full utsträckning på alla områden av det ekonomiska, sociala och politiska livet; för erkännande av och respekt för kvinnornas värdighet i familj och samhälle.

Förbundet vill verka för samarbete mellan kvinnor i alla länder och med all kraft deltaga i strävandena att uppnå och befästa en varaktig fred, allt framtidsarbets grundval.

År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund (Swedish Women's Left Federation) till Kvinnornas Demokratiska Världsförbund, KDV (Women's International Democratic Federation, (WIDF)).

KDV har 123 anslutna organisationer i 109 länder med flera hundra miljoner medlemmar. KDV har tillerkänts konsultativ status I (tidigare hette det A) hos FN:s ekonomiska och sociala råd. Endast 16 organisationer har denna status vilket innebär rätt att yttra sig vid rådets sammanträden och att framlägga egna förslag muntligen eller skriftligen.

SKV-avdelningar:

Ambjörby

Ellen Eriksson
Box 414
680 52 Ambjörby
Tel 0563/802 32

Båtskärsnäs

Lilly Johansson
Box 203
950 54 Båtskärsnäs

Gotland

Anette Vikström
Tetarve, Garda
620 16 Ljugarn

Göteborgsdistriktet:

Evy Andrén
Barytongatan 4
421 38 V:a Frölunda
Tel 031/47 40 02

Huskvarna

Ingrid Nilsson
Munkgatan 5
561 00 Huskvarna
Tel 036/13 74 55

Karlshamn

Sonia Karlsson
Pl 1049
290 72 Asarum
Tel 0454/291 60

Katrineholm

Inger Andersson
Djulögatan 35—37 C
641 00 Katrineholm

Ljungby

Anna Greta Svensson
Brogård
340 12 Annerstad
Tel 0372/220 69

Luleå

Disa Wennberg
Smedkroken 7
951 39 Luleå
Tel 0920/294 37

Lund

Astrida Svensson
SKV—Lund
Box 1208
221 05 Lund
Tel 046/14 94 04

Malmberget

Siv Lundberg
Grevgatan 13
971 00 Malmberget
Tel 0970/218 26

Motala

Elsy Söderberg
Fogdegatan 22
582 40 Linköping
Tel 013/17 08 39

Piteå—Munksund

Siri Aldrin
Strandvägen 5
941 00 Piteå
Tel 0911/372 76

Skellefteå

Aase Bang
Trädgränd 110
931 00 Skellefteå
Tel 0910/390 04

Skövde

Karin Sandelin
Mariestadsvägen 75
541 00 Skövde
Tel 0500/170 59

Stockholmsdistriktet

Margot Mårdh
Vallhallavägen 57
114 22 Stockholm
Tel 08/31 58 76

Uppsala

Karin Hammarström
Jenny Linds väg 17
752 50 Uppsala
Tel 018/40 34 93

Örebro

Lillemor Lundgren
Varbergavägen 106
703 51 Örebro
Tel 019/12 83 21

Hyresgäster!

Varför ska vi betala mer för att bo än de som äger sina bostäder?
Hur länge ska vi behöva få kraftiga hyreshöjningar varje år medan en ganska liten grupp välavlönade villaägare får allt större skatteavdrag – på vår bekostnad?

Staten satsar totalt 13 miljarder kronor om året på bostadssubventioner. Men av dessa pengar går hela 7,5 miljarder till villaägarnas skatteavdrag.

Men inte till alla – större delen får de som skaffat sina villor under 70-talet och som har höga inkomster.

Den snabba värdestegringen på många villor får ägarna också ta hand om – nästan skattefritt. Genom försäljningar gör de årligen kapitalvinster på flera miljarder i netto.

Priserna bara stiger och utestänger många från villamarknaden.

Också kommunerna efterskänker stora belopp till varje nybyggd villa. De tar inte ut täckning för kommunala investeringar utan slår ut dem på skattebetalarna.

Dessa väldiga orättvisor ökar varje år. Hur länge har samhället råd att fördela tiotals miljarder årligen till de bäst ställda?

Vi hyresgäster finner oss inte längre i orättvisorna. Vi kräver rättvisa i boendet! Vi kräver solidaritet av alla boende!

Hyresgäströrelsen går i spetsen för den kampen. Ska vi nå målet rättvisa måste alla hyresgäster ställa upp. Vi är redan många, men vi behöver bli ännu fler i vår rörelse.

Kom med!

Hyresgäströrelsen

